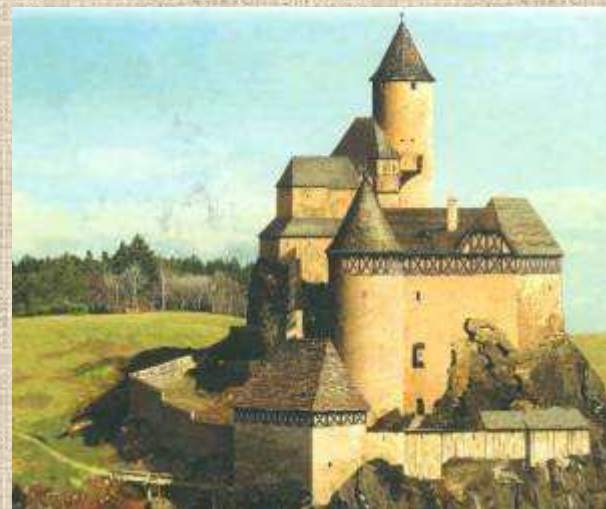

Středověké hrady

www.muzeumcl.cz

vzdělávací program VMG ČL
*Historicko-antropologický
seminář 2012*

Martin Nechvíle
martin.nechvile@kraj-lbc.cz

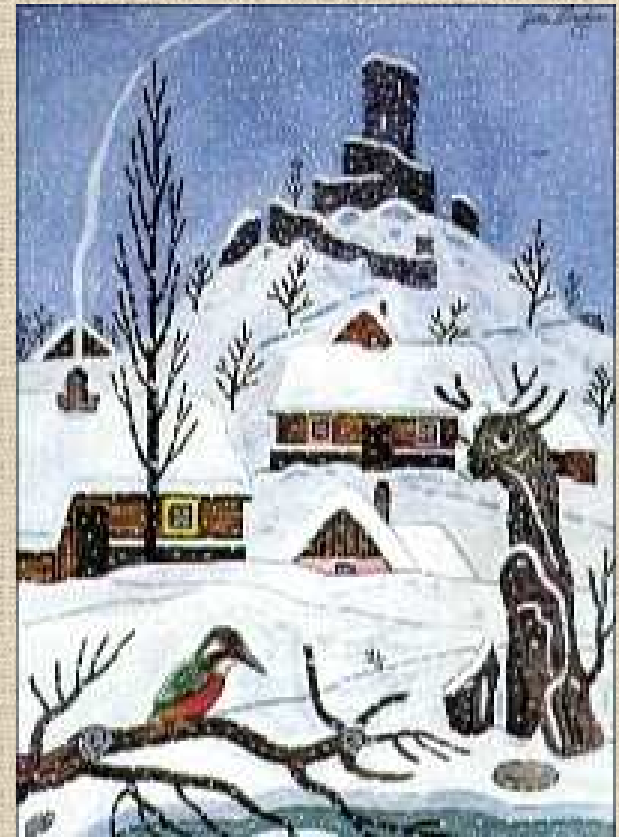

Co je to hrad a kdo ho zkoumá?

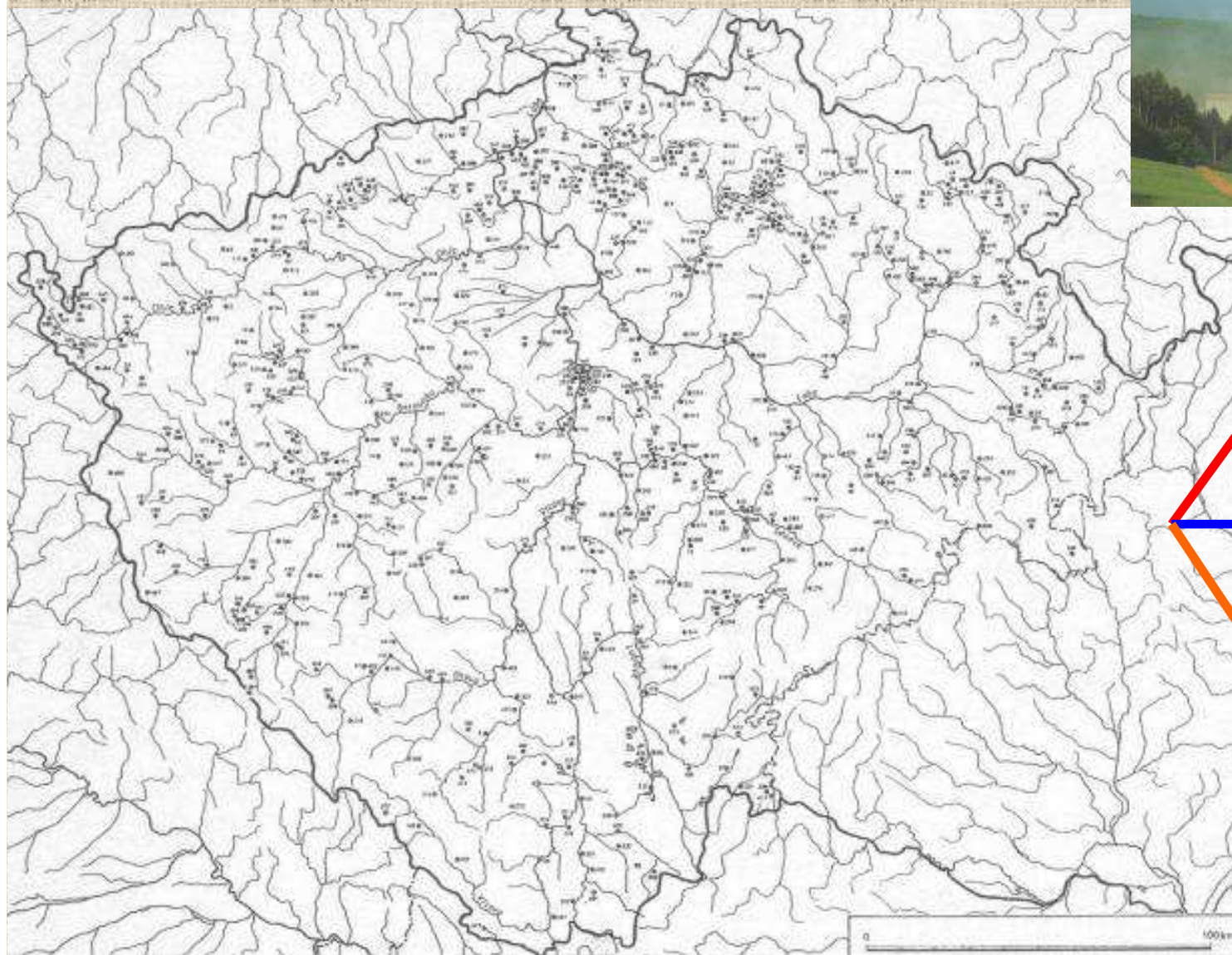
- Neodmyslitelná součást české krajiny

- **DEFINICE:** *Polyfunkční opevněné středověké sídlo mající funkci vojenskou, reprezentační, hospodářskou, symbolickou ad.*

- **KASTELOGIE:** Mezioborová disciplína zkoumající středověká feudální sídla. Zahrnuje archeologii, stavební historii, historii, dějiny umění ad.

Kolik je v Čechách hradů?

430 hradů?

640 hradů ?

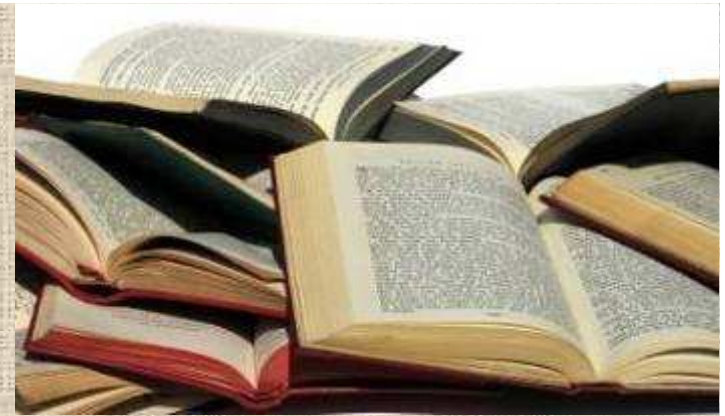
820 hradů ?

Jsou hrady v ohrožení?

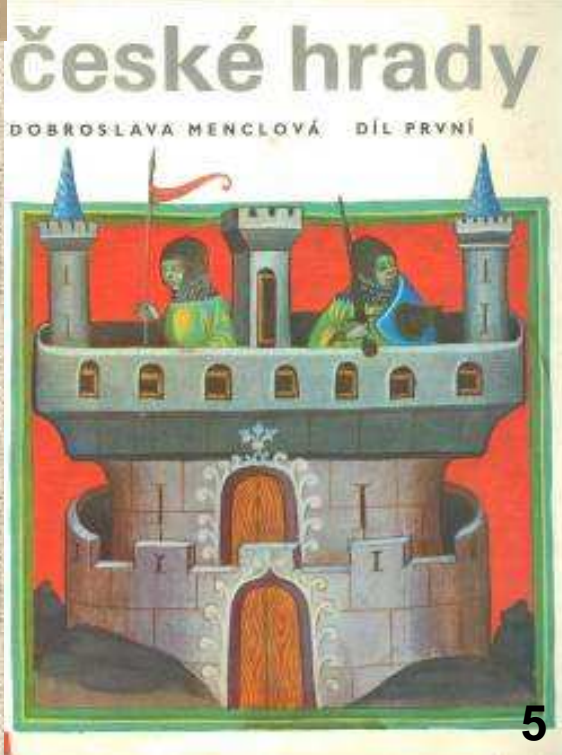
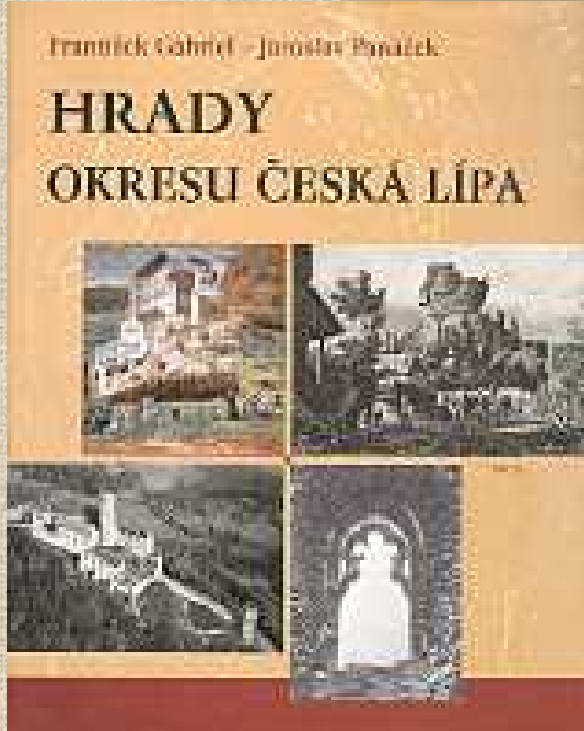
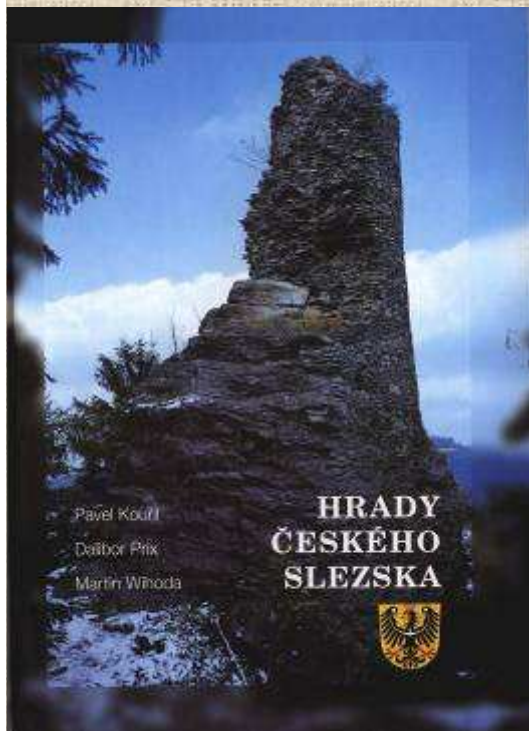
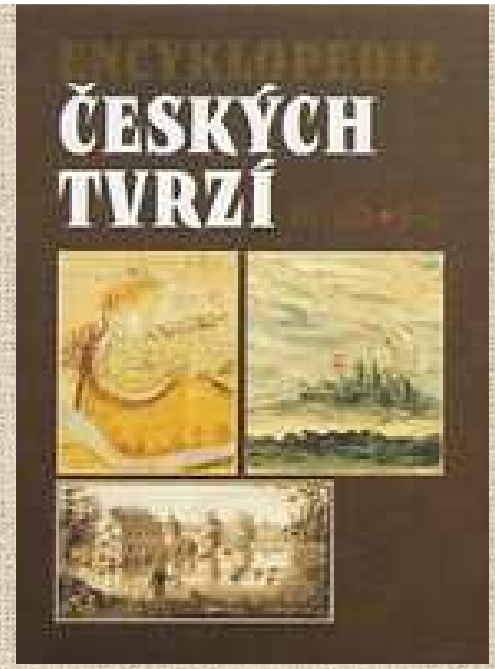
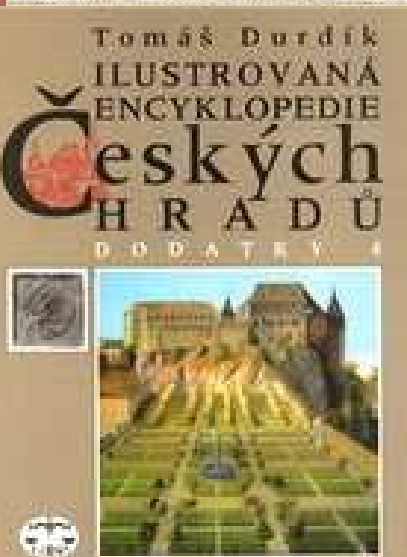
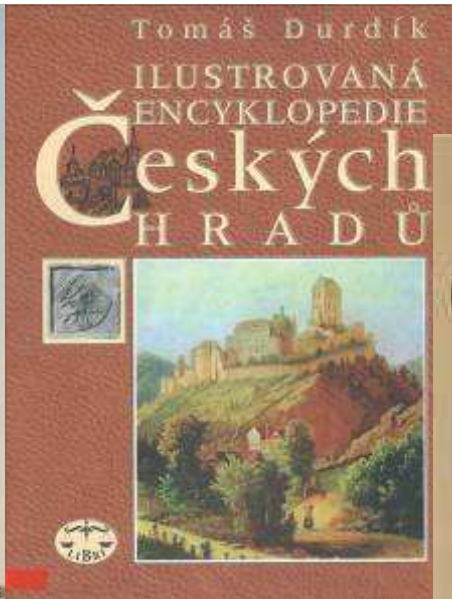
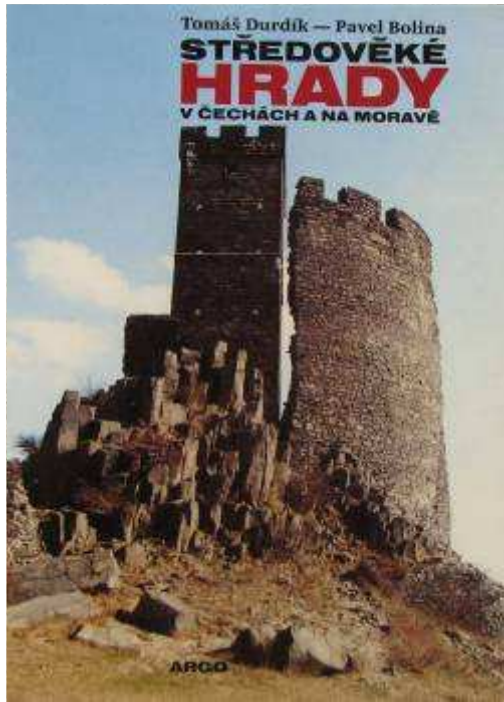

- Každý rok je negativně atakováno **30 - 40 hradů !!!**
- Jednou za **10-15 let zaniká jeden hrad!!!**

Výběrová literatura 1

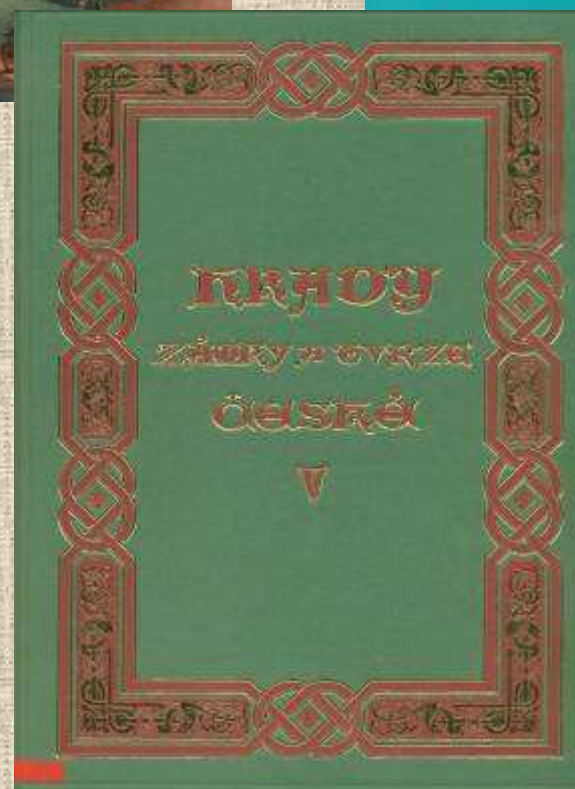
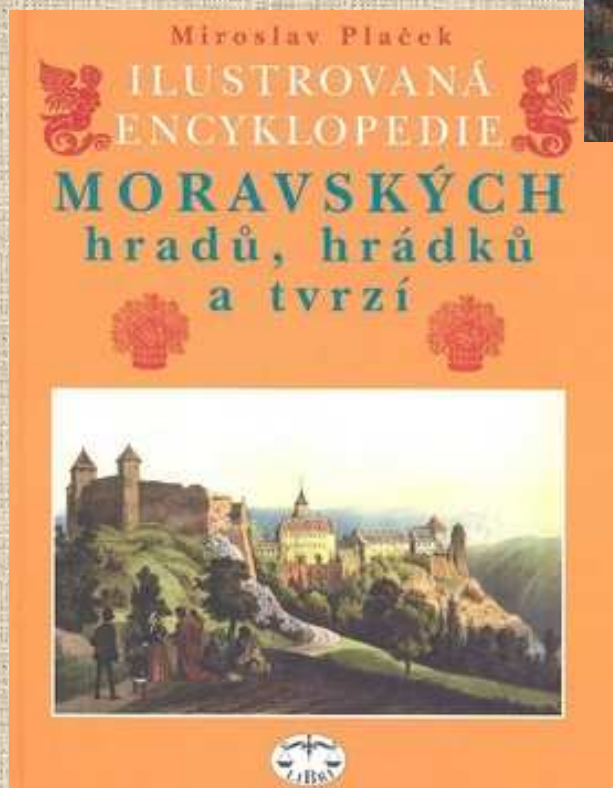
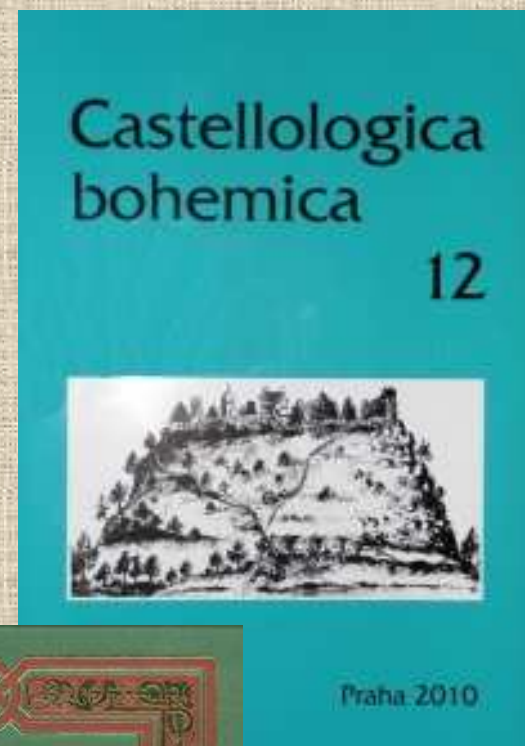
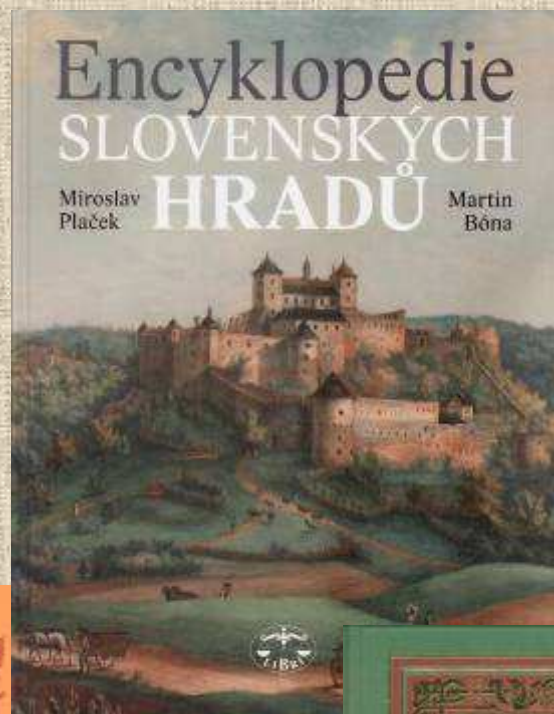
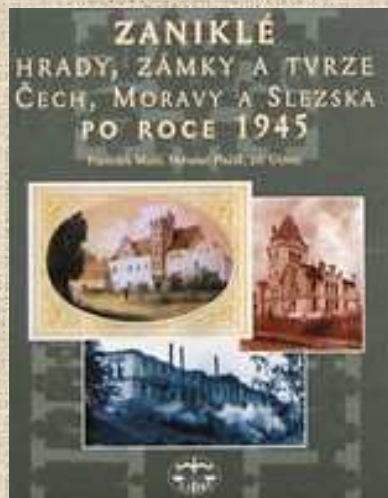
- **Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha + 4 díly dodatků**
- **Durdík, T. – Bolina, P 2001: Středověké hrady v Čechách na Moravě. Praha.**
- **Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa. Praha.**
- kolektiv 1997-2005: Encyklopedie českých tvrzí I-III. Praha.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 2000: Hrady českého Slezska. Brno.
- Menclová, D. 1972: České hrady 1, 2. Praha.

Výběrová literatura 2

- Plaček, M. 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- Plaček, M. – Bóna, M. 2007: Encyklopedie slovenských hradů. Praha.
- Plaček, M. – Úlovec, J. – Musil, F. 2005: Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska po roce 1945. Praha.
- **Sedláček, A. 1880-1927: Hrady, zámky a tvrze království českého I.-XV. Praha.**
- **sborník Castellologica bohemica, vyšlo zatím 12 svazků**

Užitečné odkazy o hradech

TV pořad s prof. T. Durdíkem „Štítý království českého“:
<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10169631969-stity-kralovstvi-ceskeho/207562235200008/>

Webové stránky o hradech:

<http://www.ohradech.eu>

<http://hrady.hyperlink.cz>

<http://www.hrady.cz>

<http://www.castles.cz>

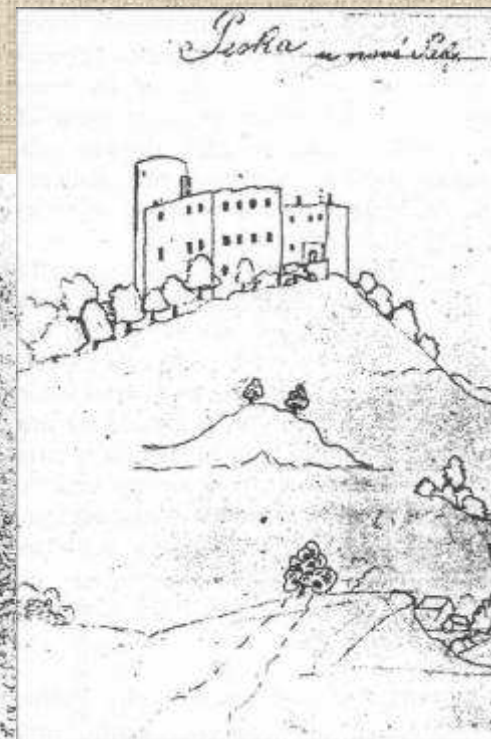
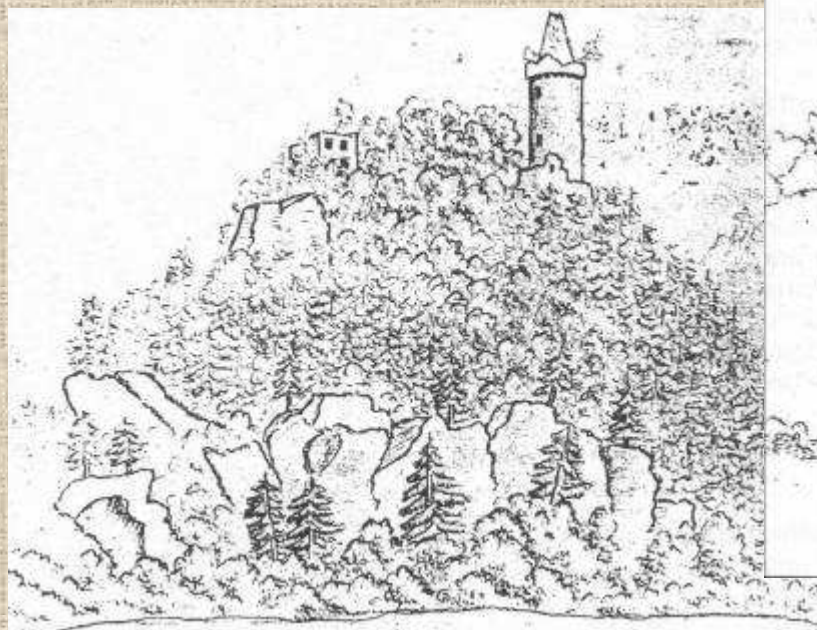
The screenshot shows the iVysílání website interface. At the top, there are navigation tabs for '1', '2', '24', and '4'. Below that, the text 'iVysílání' is followed by a timer: '2183 dní 1 hodinu 38 minut 56 sekund videa'. There are also buttons for 'Domů', 'A-Z', 'Podle data', 'Moje iVysílání', and 'Živě'. The main content area features the program 'Štítý království českého' with a 'stránky pořadu' button, a yellow '2' icon, the date '11. 8. 2009' at '16:55', a star rating of 4.5, '139 hlasů', and '14082 zhlédnutí'. Below this, there is a description 'Co všechno hrad byl', a duration of '26 min.', and a 'dalsí vzdělávání' link. There are also buttons for 'do playlistu' and 'upozornovat'. The main image shows a night scene of a castle entrance with two people standing near the doorway.

The screenshot shows the website 'O hradech.eu'. The top part features a large image of a castle on a hill with the text 'O hradech.eu' and '17 mil. & více'. Below this is a navigation menu with icons for 'Obrazky', 'Mapa', 'Tisková zpráva', 'Nová', 'Obrazy', and 'Dobrá'. There is also a section titled 'O HRNĚ A WEBU' with a small photo of a man and some text.

Dějiny bádání o hradech

- Od poč. 19. století se probouzí zájem o hrady – **ROMANTISMUS**
návrat k minulosti, v níž umělci hledali vzory pro svou tvorbu

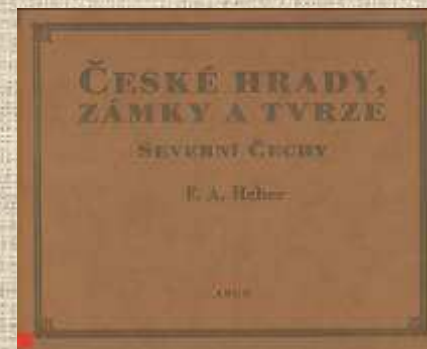
Karel Hynek Mácha (1810-1836) – skici hradů ve zvláštním sešitě
„Hrady spatřené“ – cenný pramen

František Alexander Heber (1815-1849) – pražský kupec a romantik

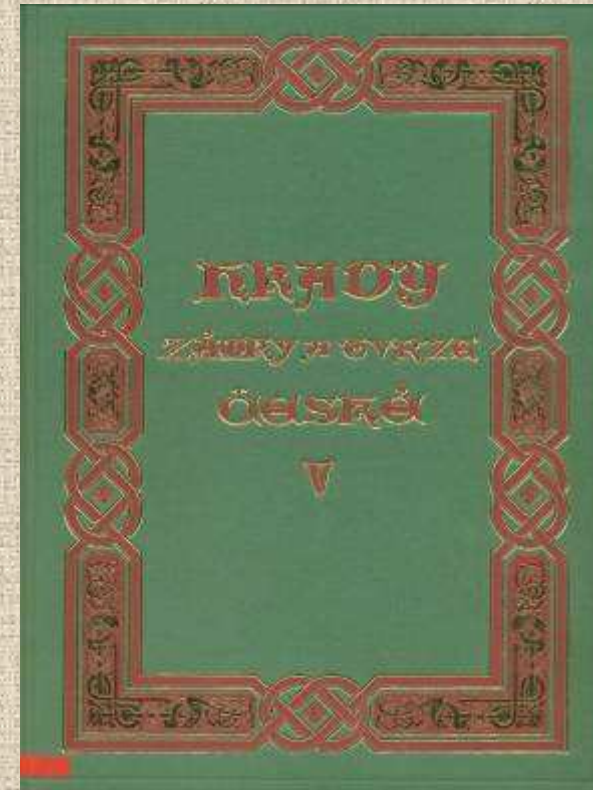
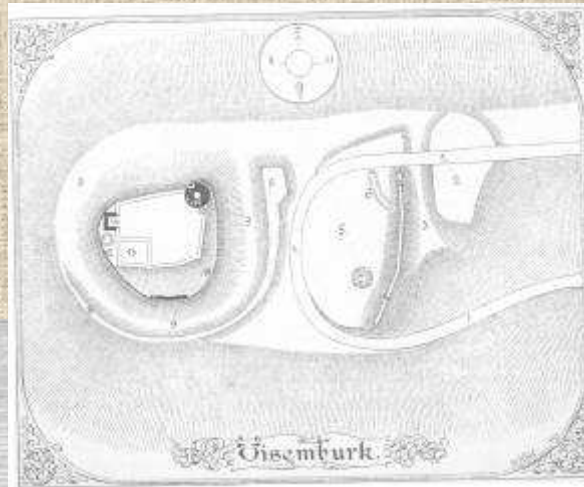

- první souhrnná práce o českých hradech
- 7 svazků „**Böhmens Burgen, Vesten und Schlösser**“ vydáno 1843-1849
- zaznamenáno 586 lokalit
- 358 kvalitních vyobrazení

August Sedláček (1843-1926) – středoškolský učitel v Táboře a Písku

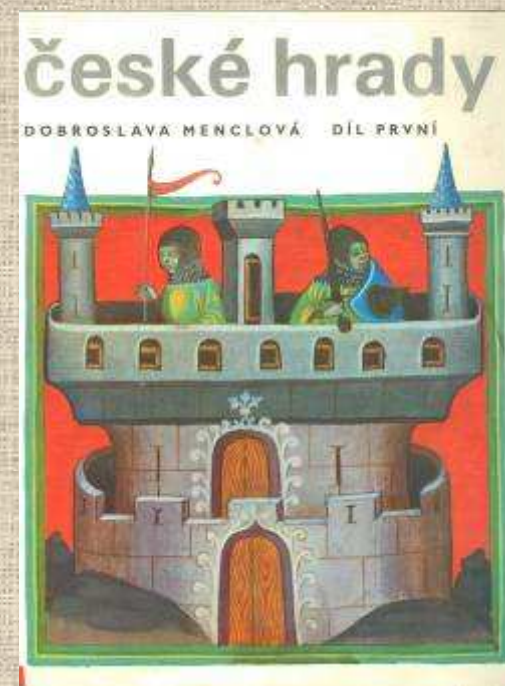
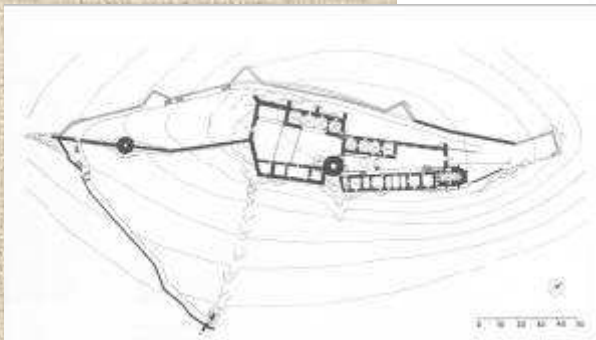
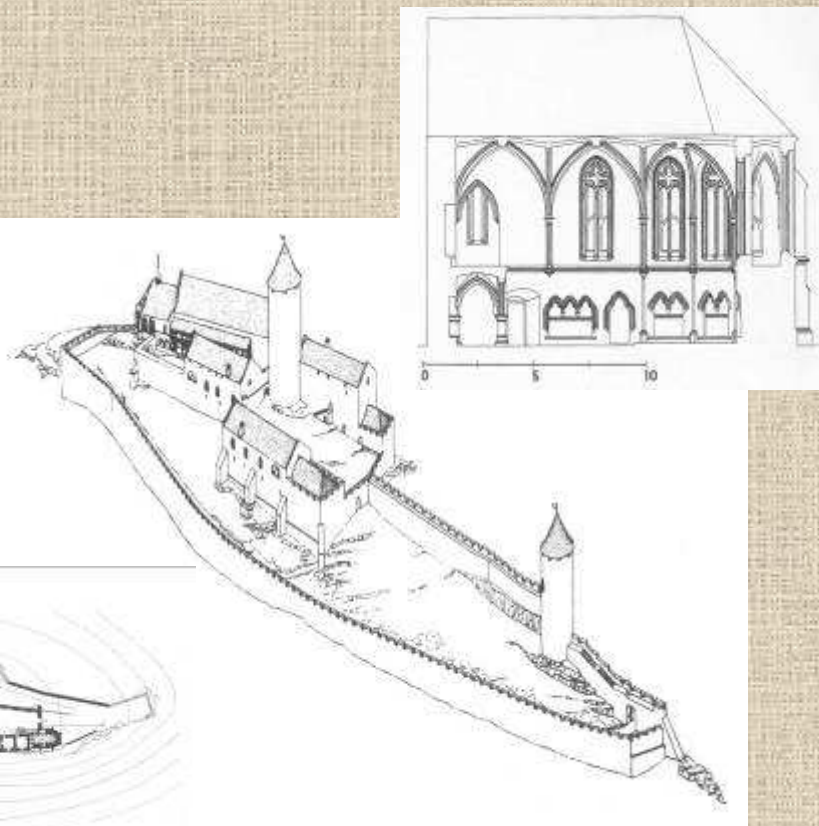
- monumentální dosud nepřekonané dílo, zejména z hlediska popisu dějin hradů
- 15 svazků „**Hrady, zámky a tvrze království českého**“ vydáno 1880-1927
- zaznamenáno 2955 lokalit s kvalitními plány a vyobrazeními

Ing. arch. Dobroslava Menclová (1904-1978)

- architektka a historička umění
- odklonila se od čistě historického přístupu A. Sedláčka k nalezení pozice hradu v rámci dějin umění
- 2 svazky „**České hrady**“
vydáno 1972, sepsáno již v 50. letech 20. století

Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc (* 1951) – archeolog a historik

– reprezentuje současný trend kasteologie jako multidisciplinární vědní obor

– publikace: „**České Hrady**“, vydáno 1972

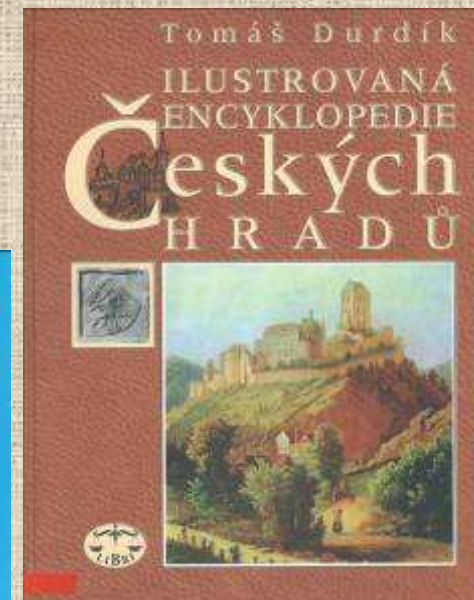
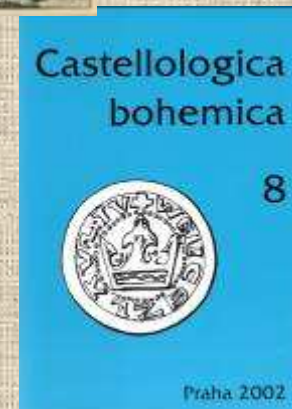
„**Ilustrovaná encyklopedie českých hradů**“

vydáno 1999 + dodatky

-od r. 1989 rediguje oborový sborník

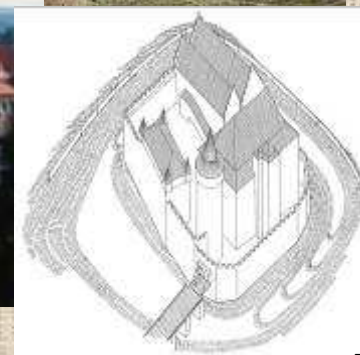
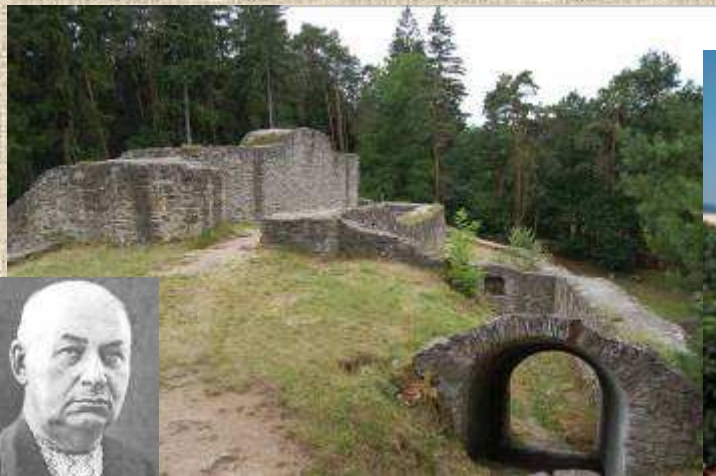
„**Castellologica bohemica**“

– více než 350 článků u nás i v zahraničí

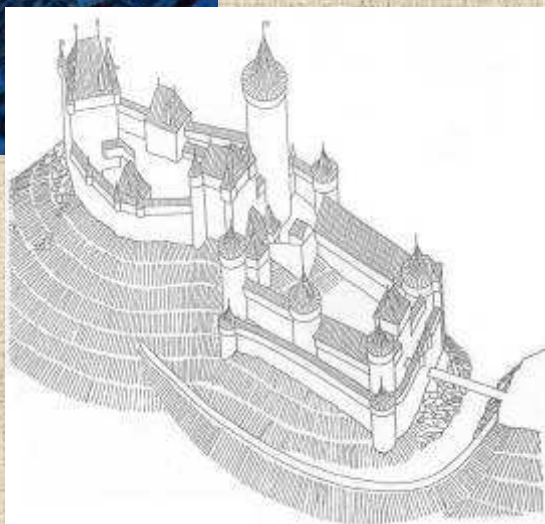
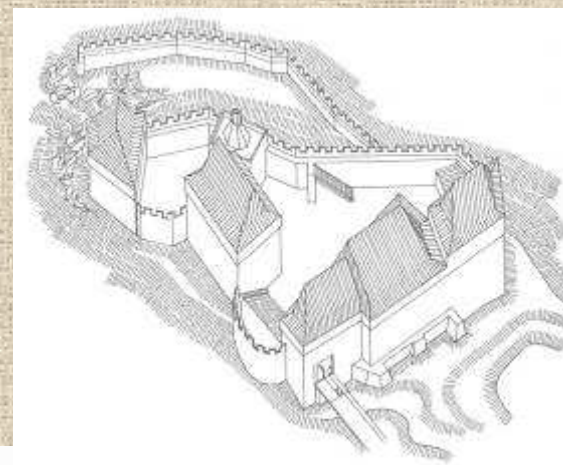
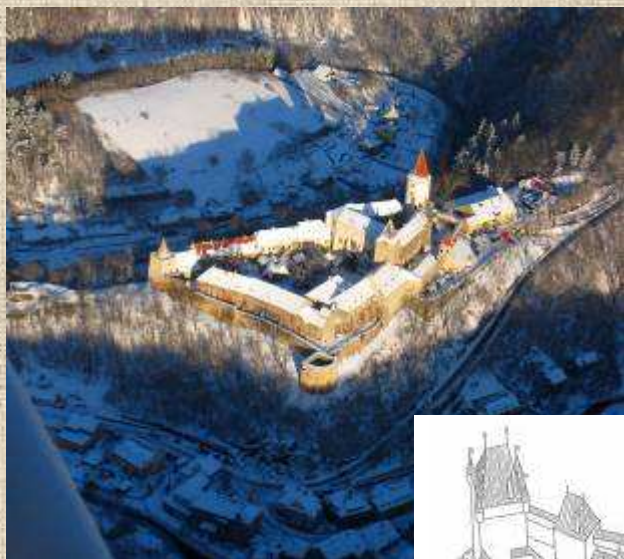

Dějiny archeologického výzkumu hradů

- od konce 19. století snahy o výkopy a „vyklízení“ některých hradů (**Klub českých turistů**)
- první badatelské výzkumy – 1899-1929 – **Kozí Hrádek**, učitel **Josef Švehla**
- 1. pol. 20. st. – **Pražský hrad**
- **Vyšehrad**
- **Nový hrad u Kunratic**
- 50. léta – **Dražice, Švihov** – D. a V. Menclovi

- 60. léta 20. století – **Sion** – celkový odkryv hradu, **Eva Jánská**
- od 70. let – další rozsáhlé výzkumy – **Křivoklát, Týřov, Jindřichův Hradec, Vízmburk** ad.
- od 90. let – pouze záchranné výzkumy v souvislosti s nezbytnými stavebními a památkovými úpravami

Prameny k poznání dějin a stavební podoby hradů

písemné

hmotné, archeologické

ikonografické, obrazové

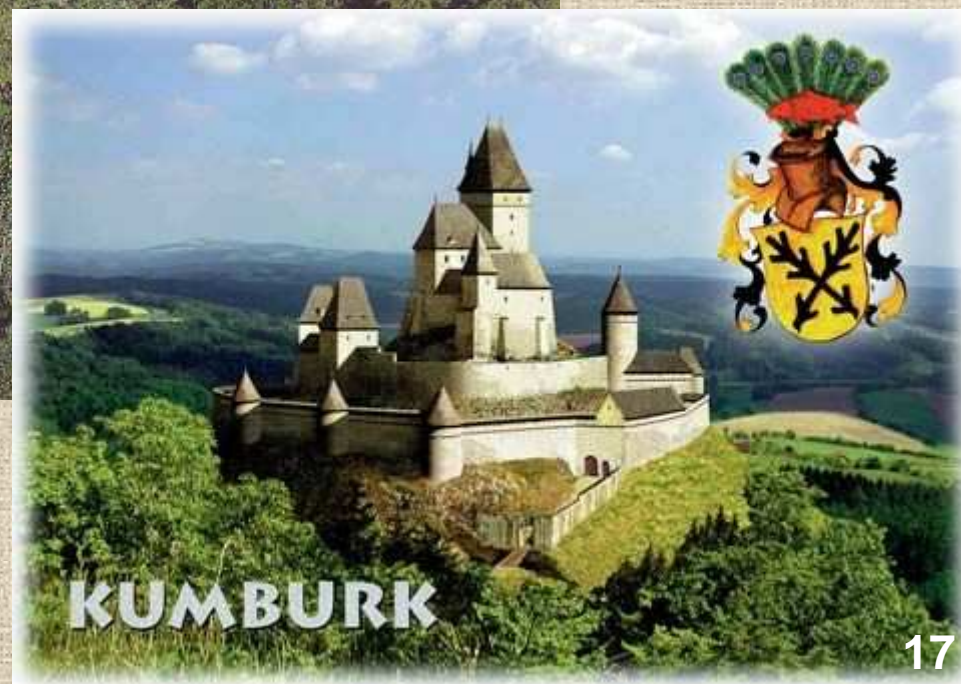
toponomastické

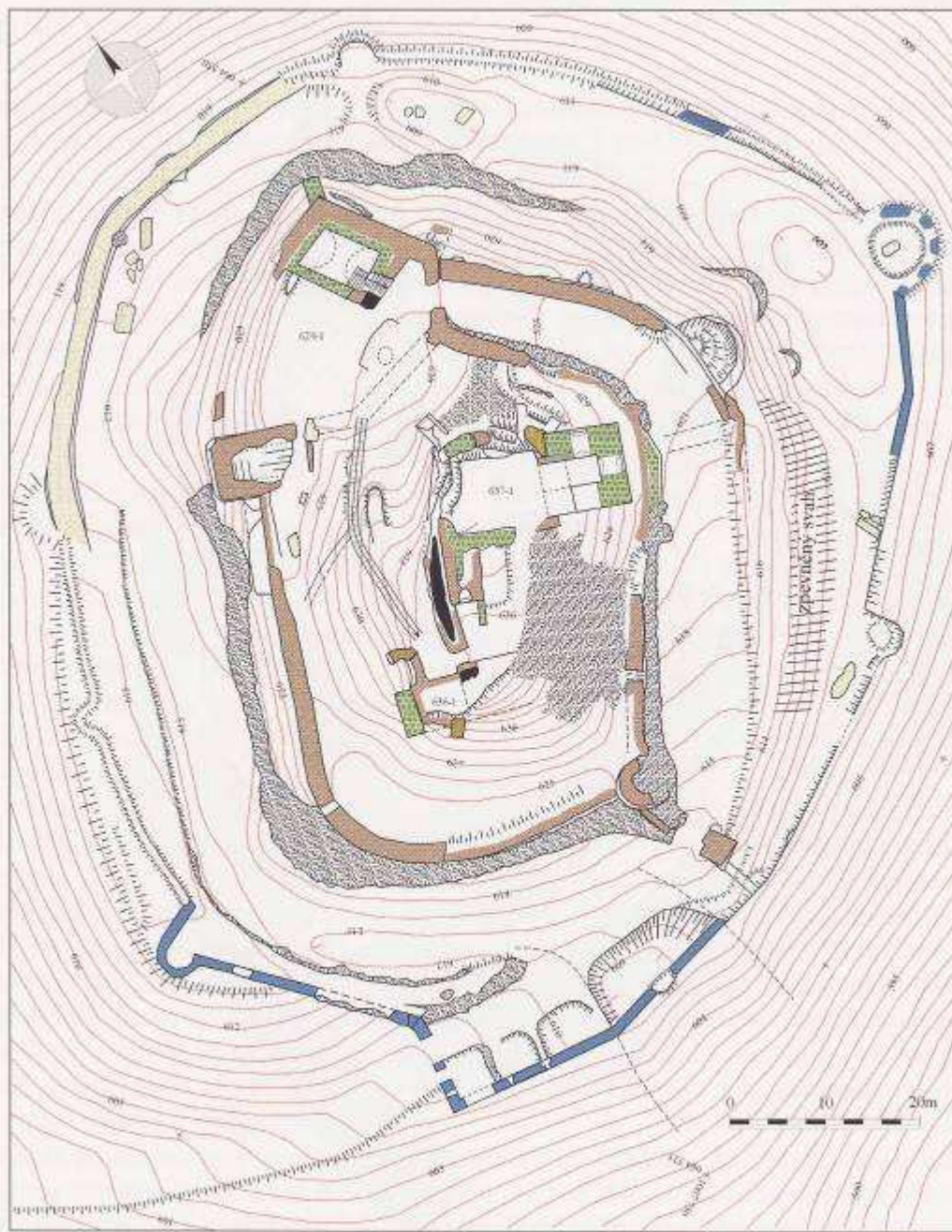

kartografické

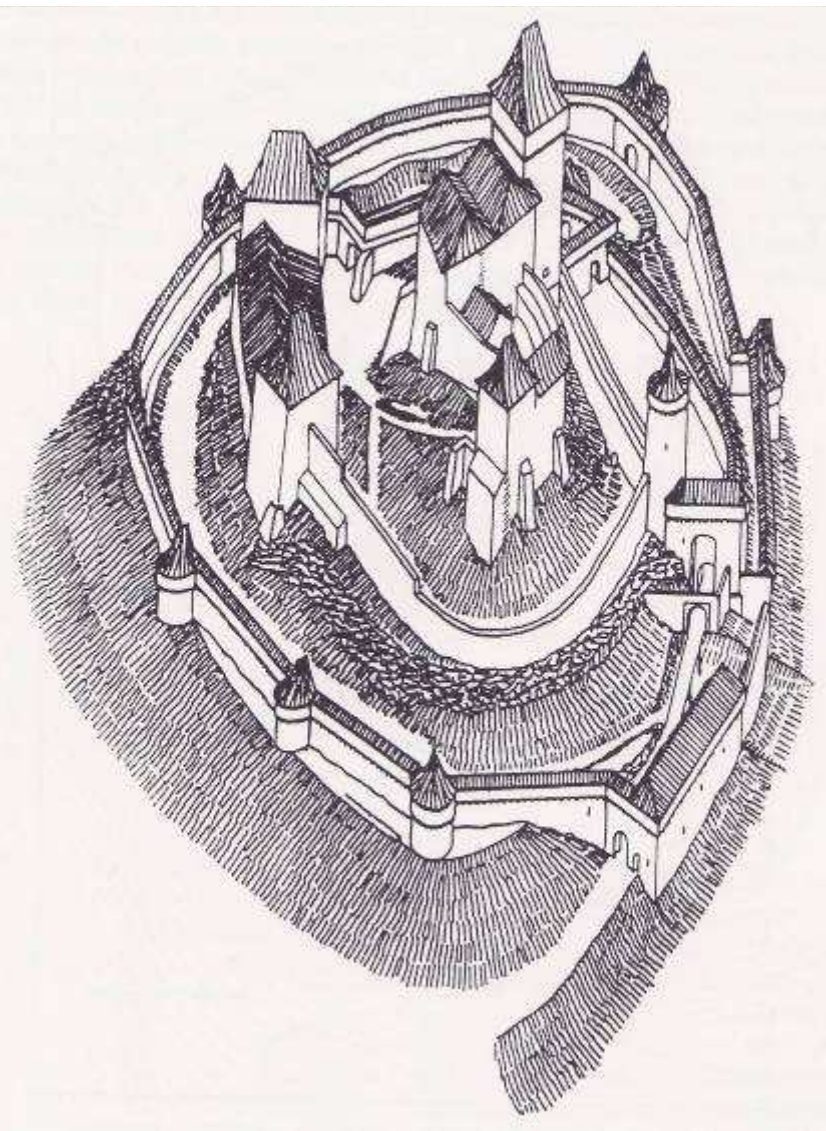

Stavební vývoj hradů

kol.r.1300	po r. 1355	1360-70	kol.r. 1400	1454-60	novodobé	zbie blok zdř.
						

Kumburk, konec 15. století

kol. r. 1070

Pohled odjinud

kol. r. 1260

Hrad v Yorku (Anglie)

hrad York, současnost

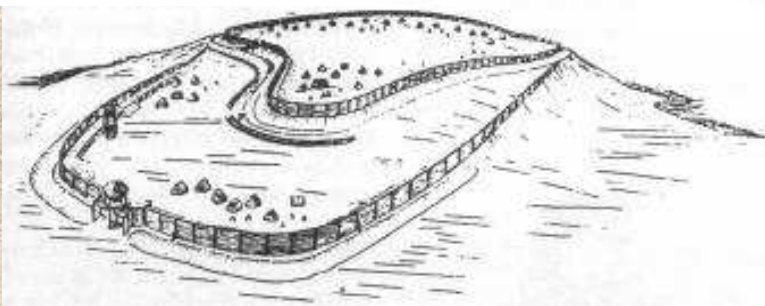
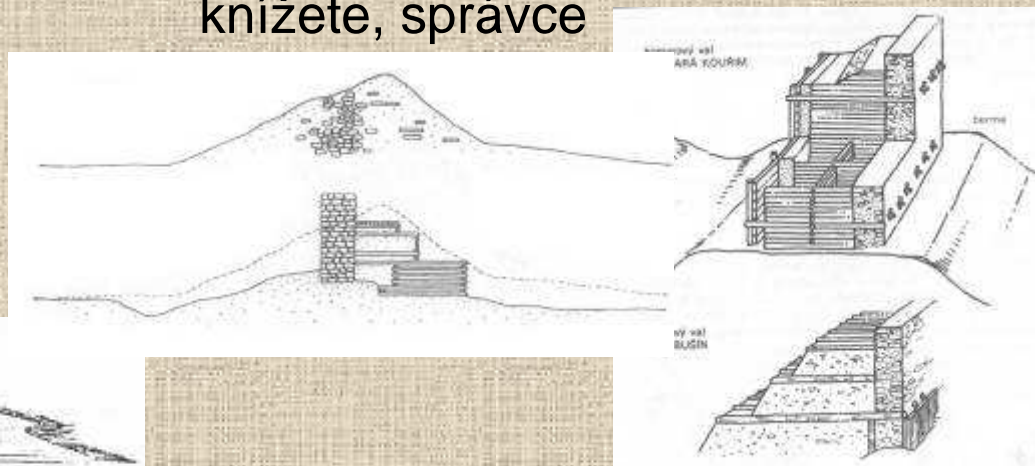
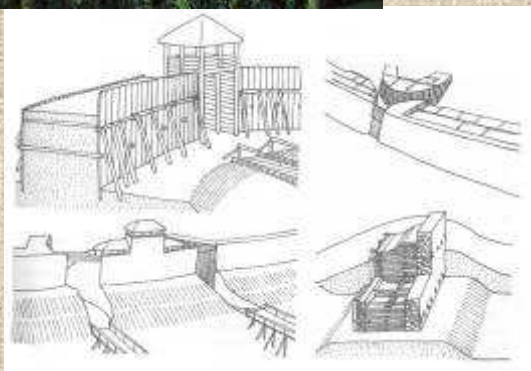
Vývoj hradů

1) Od hradiště k hradu

- Před hradem se u nás vyskytoval hlavní typ opevněného sídla
HRADIŠTĚ - od eneolitu (4. tis. př. n. l.)

- raný středověk – budování hradišť od 8. století n. l.
- **rysy**: a) velká rozloha (až 44 ha – Stará Kouřim)
- b) útočiště pro okolní obyvatelstvo
- c) nutný velký počet obránců – obtížná hájitelnost
- d) od 10. st. – vyděluje se akropole – sídlo knížete, správce

- V **10. – poč. 13. st.** – tzv. **hradská správní organizace** – způsob správy celého přemyslovského státu

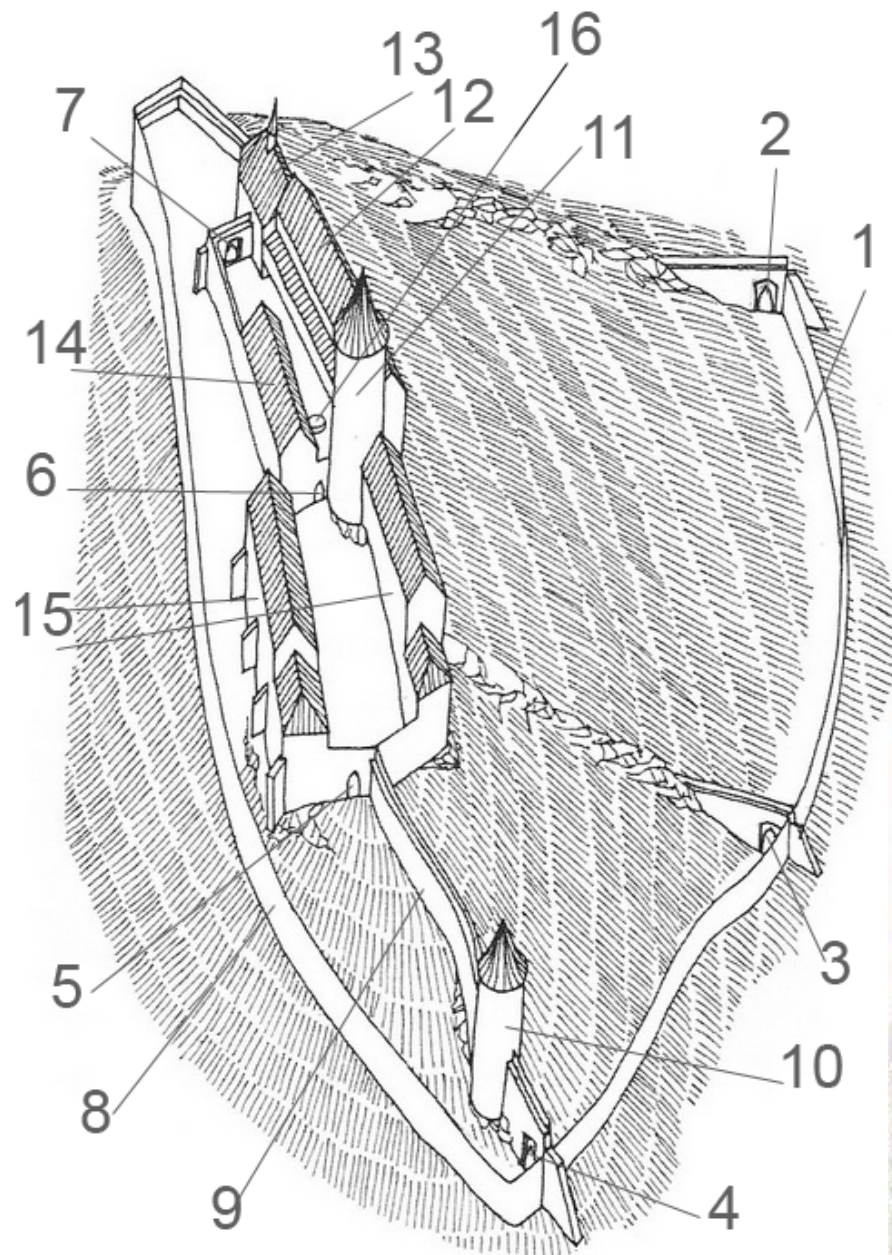

Fenomén kamenného hradu

- Vznik hradu souvisí s určitým **stupněm feudální společnosti**
- Společenský a hospodářský vývoj probíhal po Evropě různě
- Hradý tedy vznikaly na různých místech v jiné době
- Proces šíření fenoménu – **od jihu a západu na sever a východ**
- Do českých zemí dorazil tento fenomén v plné síle na **poč. 13. st.**

Hrad a jeho části

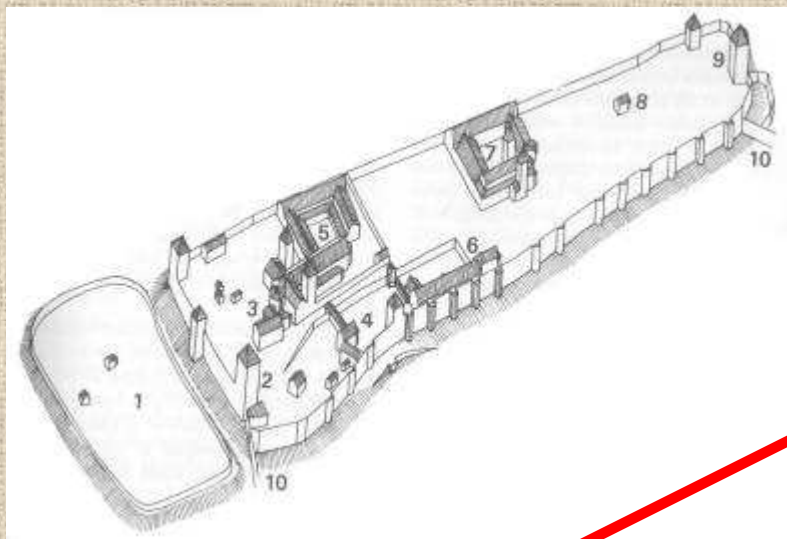

- 1 – přístupová komunikace
- 2,3,4,5,6,7 – brány
- 8,9 – obvodová hradba
- 10 – tzv. Čertova věž
- 11 – tzv. Velká věž, bergfrit
- 12 – královský palác
- 13 – kaple sv. Michaela
- 14 – purkrabský palác
- 15 – tzv. Manský palác
- 16 – cisterna

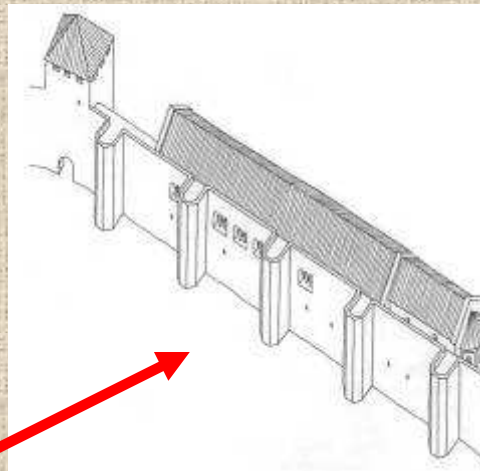

2) Nejstarší kamenné hrady u nás (12. století)

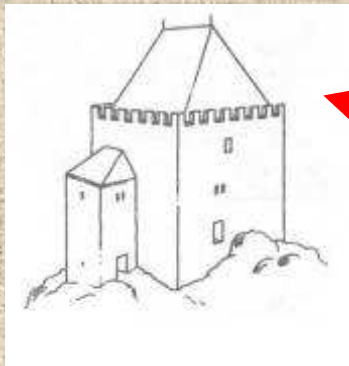
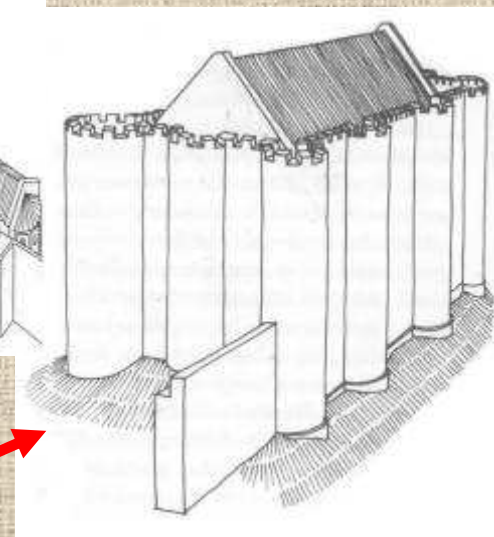
- Průnik z vyspělejších oblastí, zejména za západu
- Potřeba demonstrace moci a možností stavebníka

Pražský hrad – románská hradba, kníže Soběslav, po r. 1135

Roudnice n. L. – palác biskupa Daniela
– inspirace věžicemi na Pražském hradě

Píma – před r. 1121, Děpold z Vohlburgu
– zásah na území českého státu
– hrad dobyt českým knížetem Vladislavem

3) Hrady Přemysla Otakara I. (1197-1230)

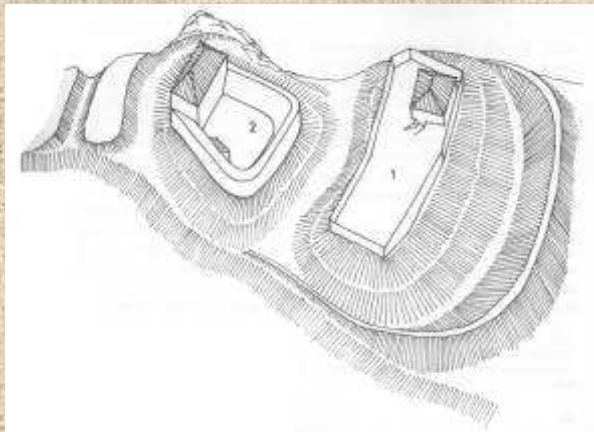
- Jen několik příkladů – nelze hovořit o typech, vzory přebírány z okolních zemí
- **Královský regál na stavbu hradů**

Budovány – novostavby (např. **Landštejn**) – dvě mohutné čtverhranné věže s kaplí a mezi nimi palác
– stavby na místech starších hradišť (např. **Jindřichův Hradec**)
– snaha obejít královský regál (**Strakonice**) – hrad spojen s johanitskou komendou

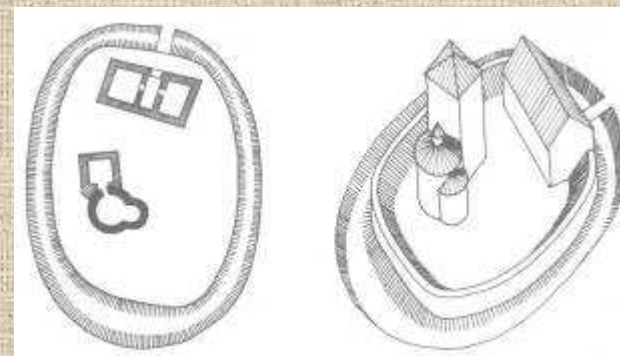

4) Hrady posledních Přemyslovců (1230-1306)

- **Risy doby** – dovršen rozklad hradské správní organizace
 - budování nové sítě mocenských opor - **HRADŮ**
 - kolonizace, zakládání královských měst
 - rozsáhlé sociální, ekonomické a právní změny
 - dovršení procesu konstituování šlechty – zvýšení sebevědomí a ekonomického potenciálu
- **Dělení hradů dle stavební dispozice**
 - a) **Hrady přechodného typu** – vývojově **stojí mezi hradištěm a hradem**
 - valové opevnění s vloženými obytnými stavbami tvořící jednou stěnou část opevnění

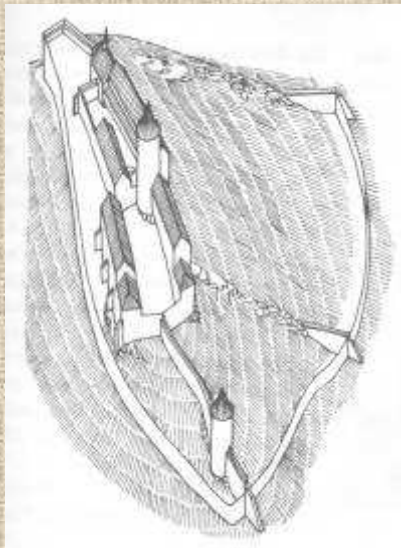
Angerbach u Kožlan

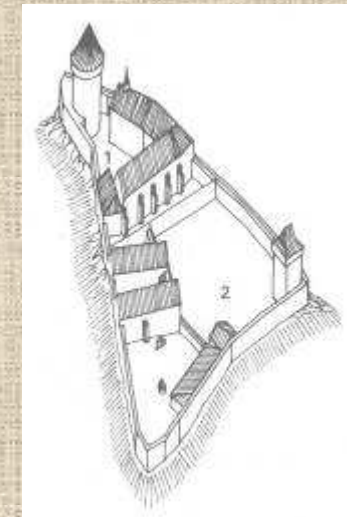
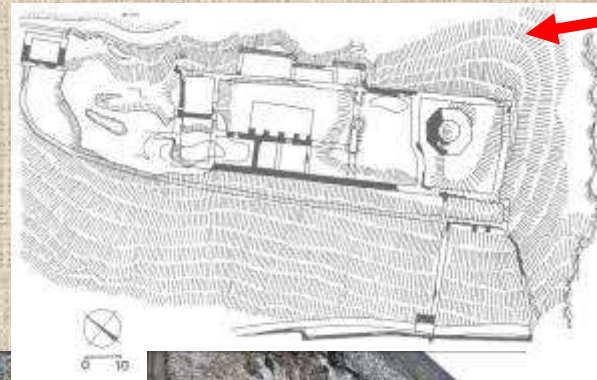
Týnec nad Sázavou

b) Hrady s obvodovou zástavbou

- k obvodové hradbě jsou přiloženy obytné stavby, jejichž jedna stěna tvoří opevnění
- vyhledávány hůře dostupné polohy – stísněný prostor, rovnoběžné uspořádání
- **zvyšuje se komfort** – budují se teplovzdušně vytápěné paláce, hradní kaple, horizontální komunikace-pavlače
- **šlechta** – postupné prolamování královského regálu na stavbu hradů
 - snaha uchvátit rozestavěné královské hrady (**J. Hradec, Lichnice, Rýzmburk**)
 - pouze Rožmberkové se stavebně vyrovnali králi - **Příběnice**

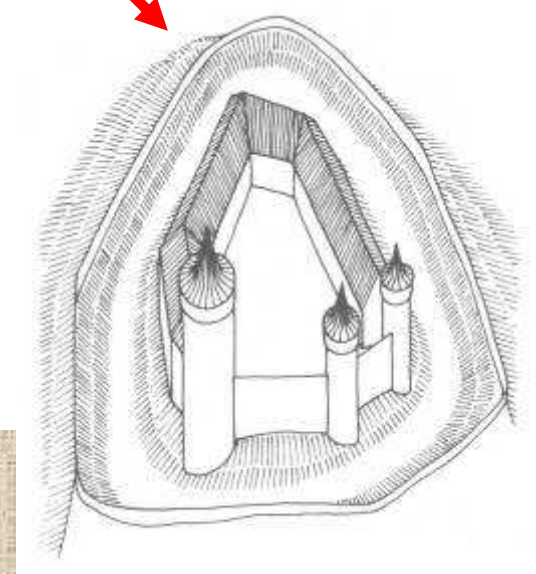
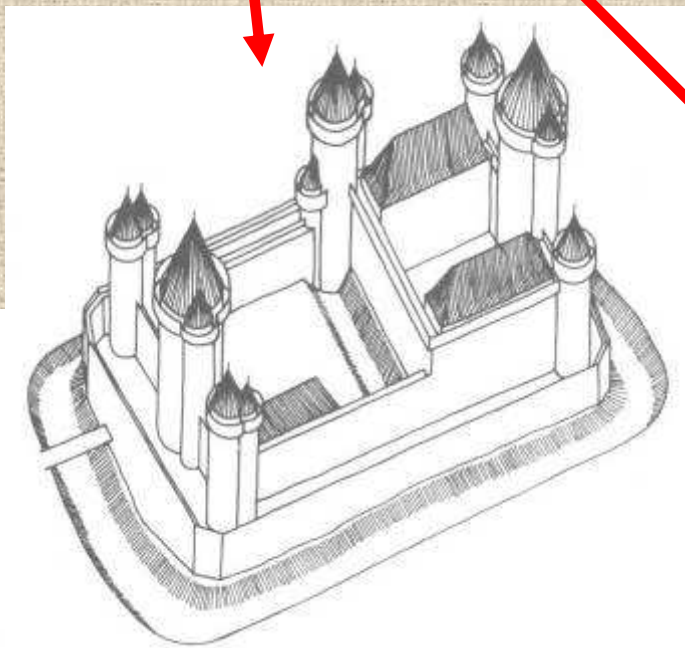
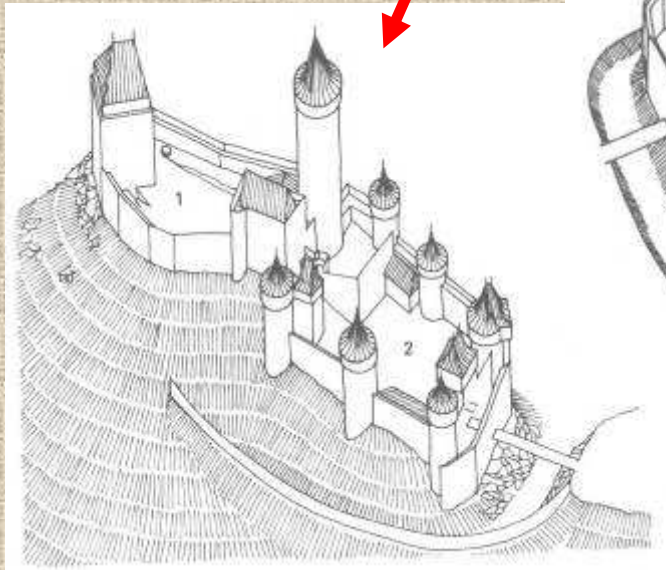
Bezděz

Křivoklát

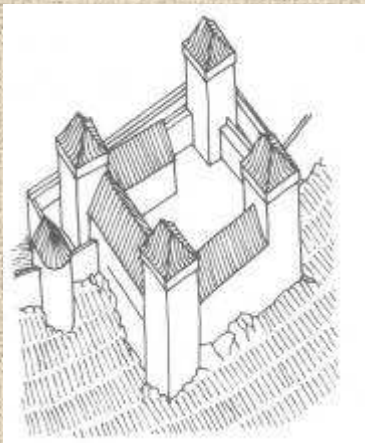
c) Hrady typu francouzského kastelu

- typ vznikl ve Francii za vlády krále Filipa Augusta (1180-1223)
- aplikace pravidelné vícevěžové dispozice umožňující aktivní obranu, boční ostřelování – flankování
- import do Čech – **Týřov, Konopiště, Džbán**

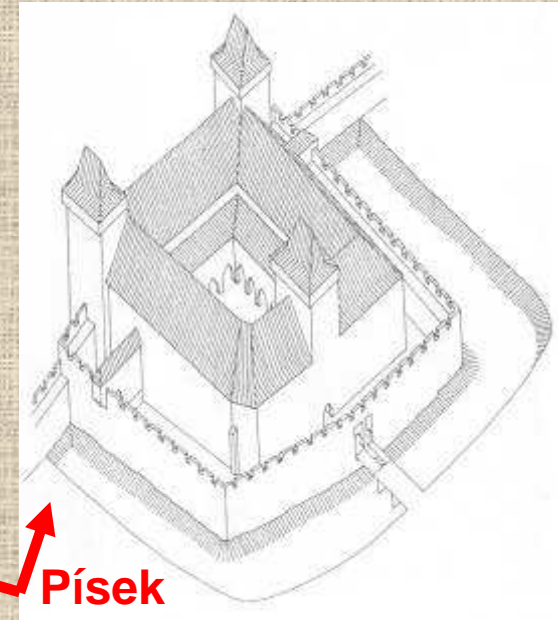
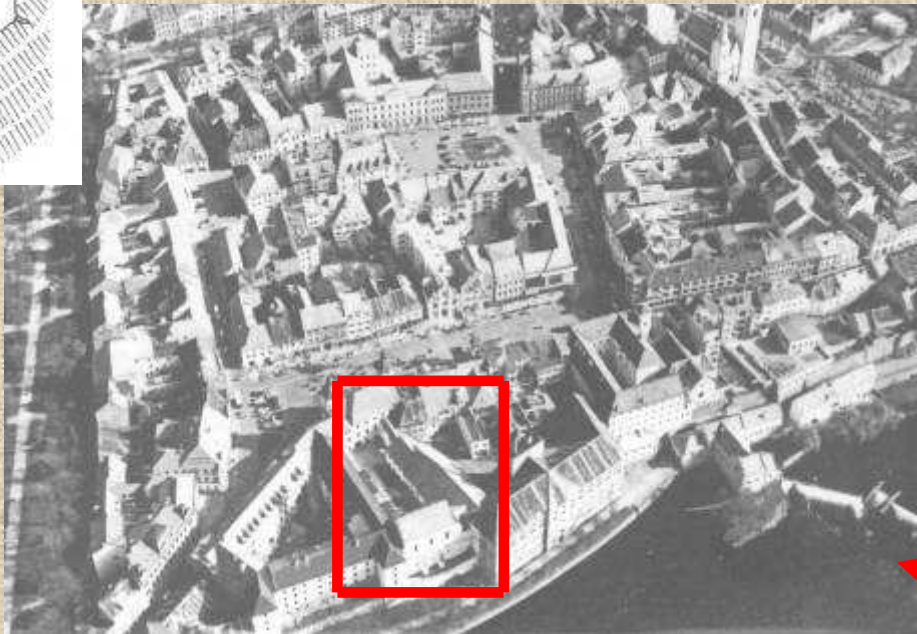

d) Hrady typu středoevropského kastelu

- spojen se zakladatelským dílem **Přemysla Otakara II. (1253-1278)**
- vznikl ve střední Evropě – první velký přínos českých zemí do evropské hradní architektury
- Hrad se nacházel v areálu města – na výhodném místě (Tábor, **hrad Kotnov**)
- na nerozparcelované části města (**HK**)
- hrad vklíněn do systému městské parcelace, pravidelný tvar stavby (**Písek**)
- málokdy se dochovaly – snaha měšťanů hrad koupit a zbořit (viděli v něm trvalý zdroj ohrožení svých svobod)

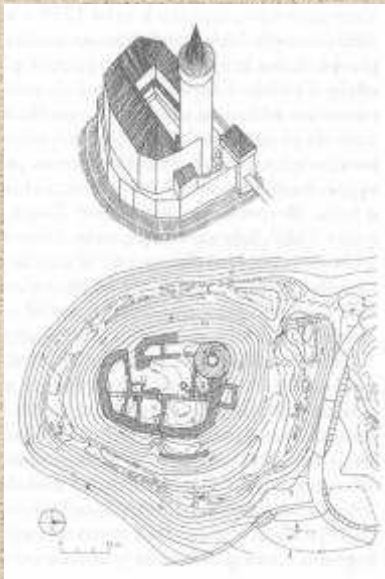
Kadaň

Písek

e) Hrady bergfritové dispozice

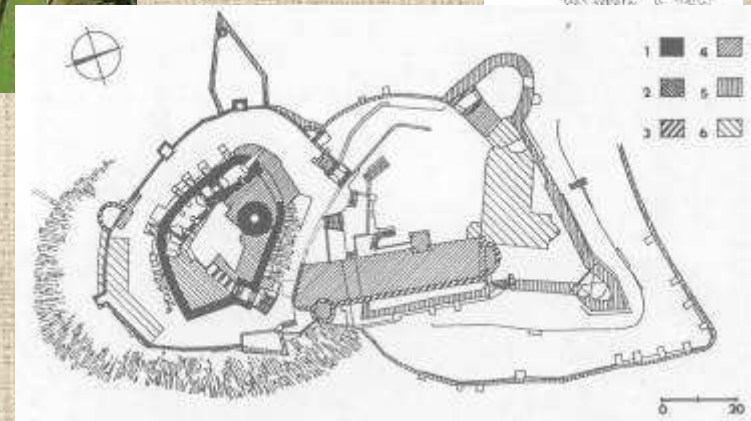
- skládá se ze třech základních prvků – **bergfrit (věž), palác, hradba**
- věž se nacházela zpravidla v čele dispozice, aby chránila hradní bránu
- palác se nacházel v zadní části hradu na nejbezpečnějším místě
- tento jednoduchý typ hradu nejčastěji stavěla **šlechta**, zejména **od 2. pol. 13. st.**
- málokdy se hrad zachoval v původní dispozici, byl většinou přestavován
- z ekonomických důvodů se někdy spojilo několik šlechticů a postavilo společně hrad, který byl rozdělen na několik částí a měl více jader (**tzv. Ganerbenburg**)

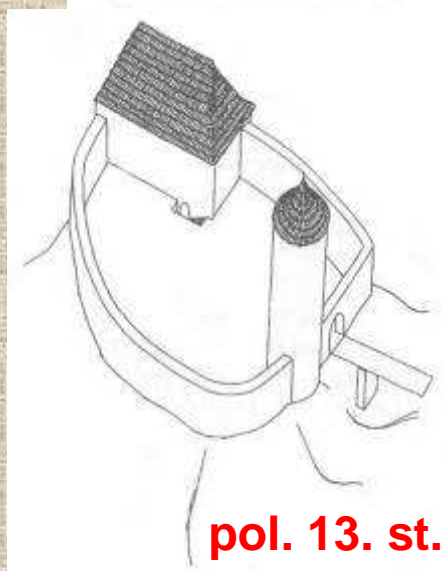
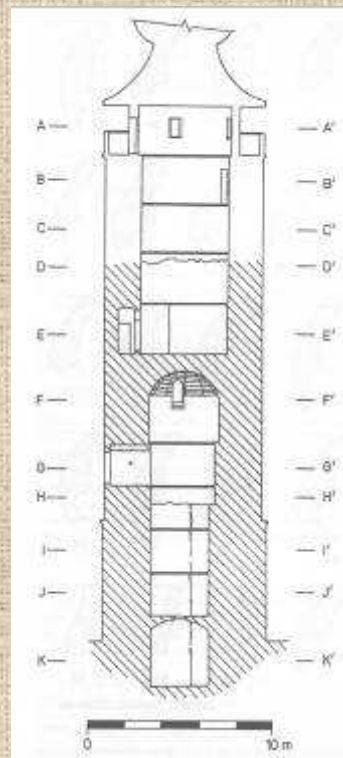
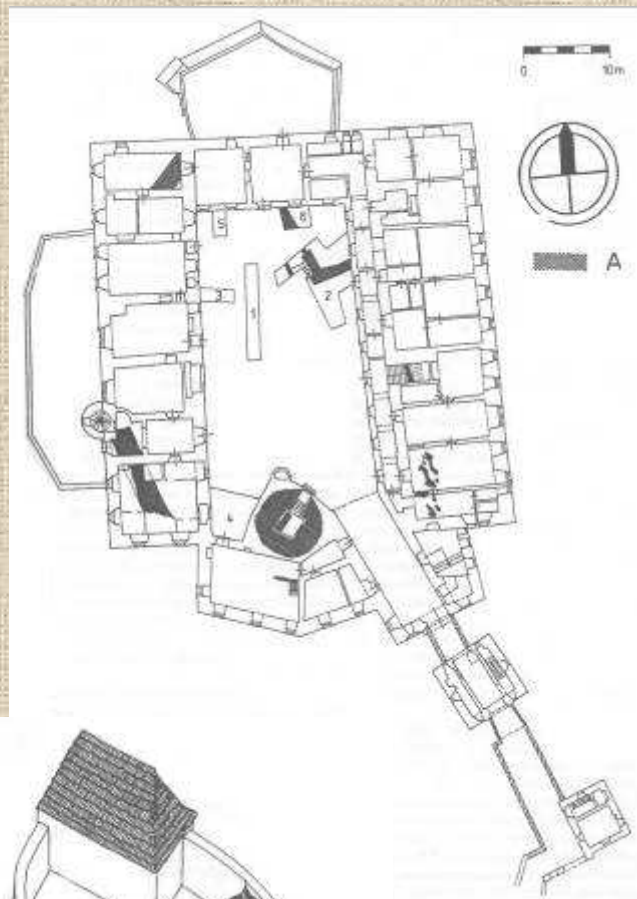
Vízmburk

Frýdlant

Lemberk

- Po smrti **Přemysla Otakara II. r. 1278 ztráta mnoho hradů**
- **Václav II. (1283-1305)** se je snažil nahradit novostavbami, např. **Házmburk, Kunětická Hora, Veliš**
- Zcela mimořádné postavení mezi hrady Václava II. měl kutnohorský **Vlašský dvůr**, kde se razily stříbrné pražské groše pro celé království

Házmburk

Kunětická Hora

Vlašský dvůr

Veliš

5) Hrady počátku 14. století a prvních Lucemburků (1300-1378)

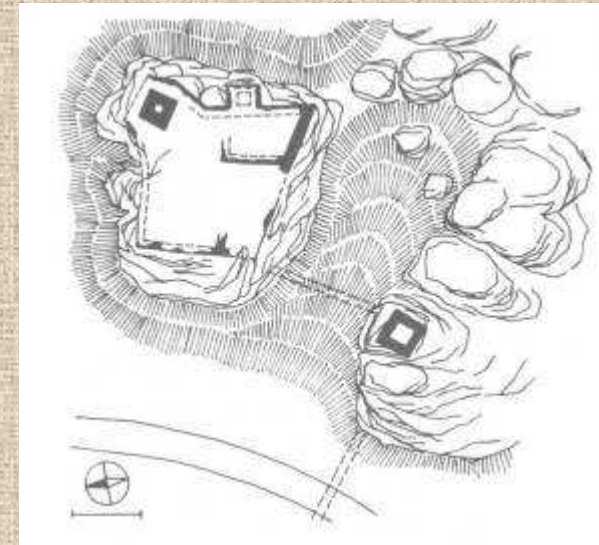
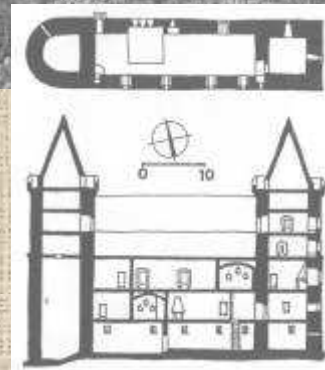
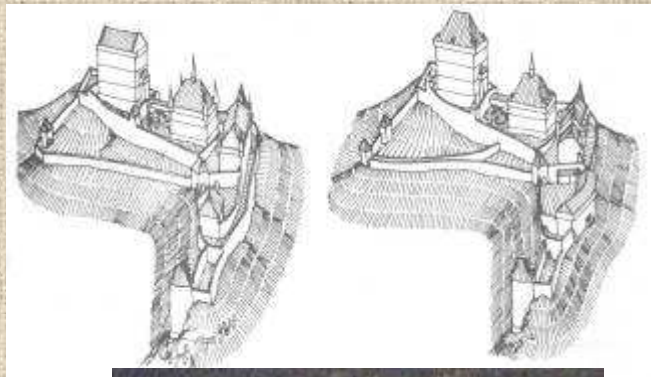
- **Rysy doby** – převaha šlechtických založení hradů, výstavnost již srovnatelná s královskými hrady
 - stavební rozšiřování starších hradů
 - **poměrně klidné období** – potlačena obranná složka hradu, stavba v přístupnějších polohách
- **Jan Lucemburský** – téměř nestavěl nové hrady, vzhledem k finanční náročnosti pověřil stavbou nějakého šlechtice a pak mu hrad udělil v léno. Např. **Střekov** vystavěl krátce před rokem 1319 **Pešík z Veitmile**)

– **Karel IV** – rozsáhlá stavební činnost, např. oprava Pražského hradu, (1346-1378) opevnění Vyšehradu ad.

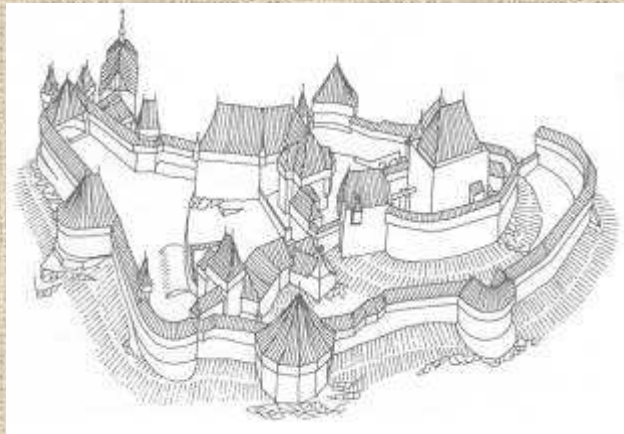
– novostavby hradů: **Karlštejn** (1348), **Kašperk** (1356), **Radyně** (1361), **Karlsfried** ad.

– roku 1355 se pokusil vydat psané zemské právo pod názvem **Majestas Carolina**, kde byly mimo jiné i vypsáno 11 hradů, které nesmí být koruně zcizeny (**Kladsko, Svojanov, Lichnice, Bezděz, Königstein, Přimda, Loket, Preitenstein, Křivoklát, Karlštejn a Zvíkov**)

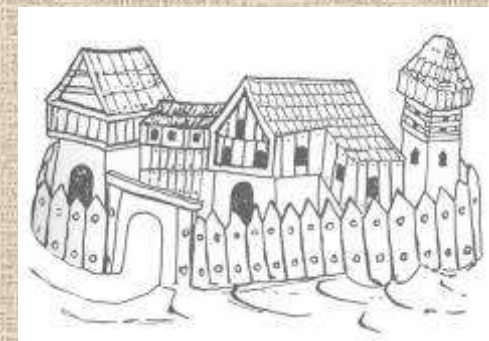
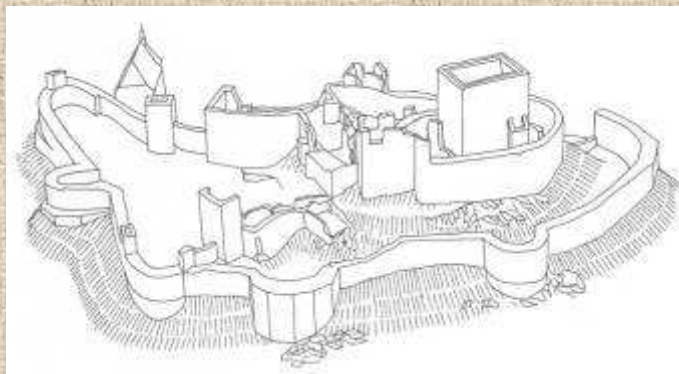

f) Hradý donjonové a blokové dispozice

Klasická donjonová dispozice se vyznačuje volně stojící čtverhrannou obytnou věží, která je hlavní či jediná dominantní obytná stavba
– z tohoto typu hradů jsou nejspíše **odvozeny šlechtické věžovité tvrze**

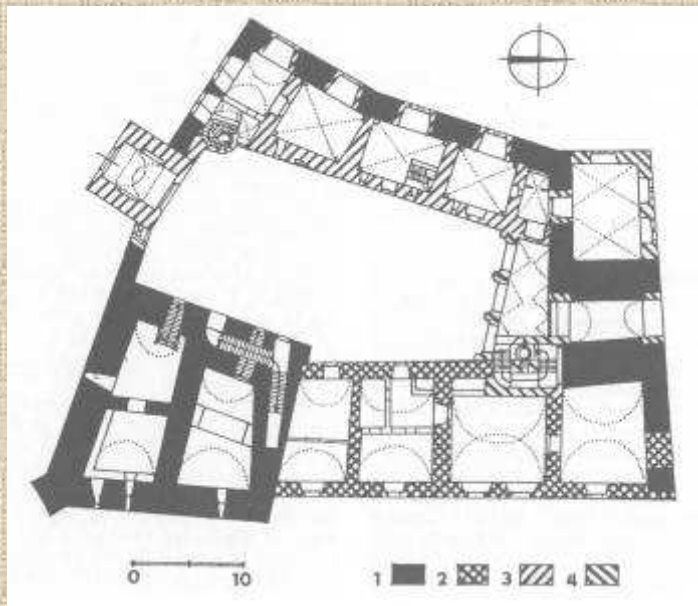

Pyšely u Třebíče

Rabí – donjon 13 x 19 m

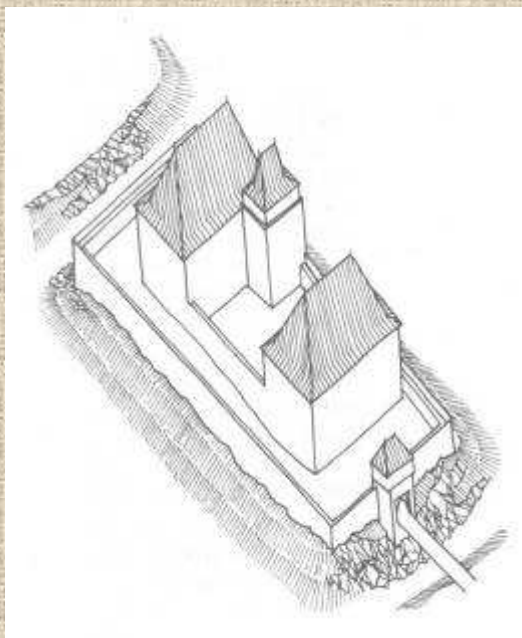
Bloková dispozice – vznikla postupným zvětšováním rozsahu obytných budov, kdy s nimi donjon začal „srůstat“ a vytvořil se blok zástavby

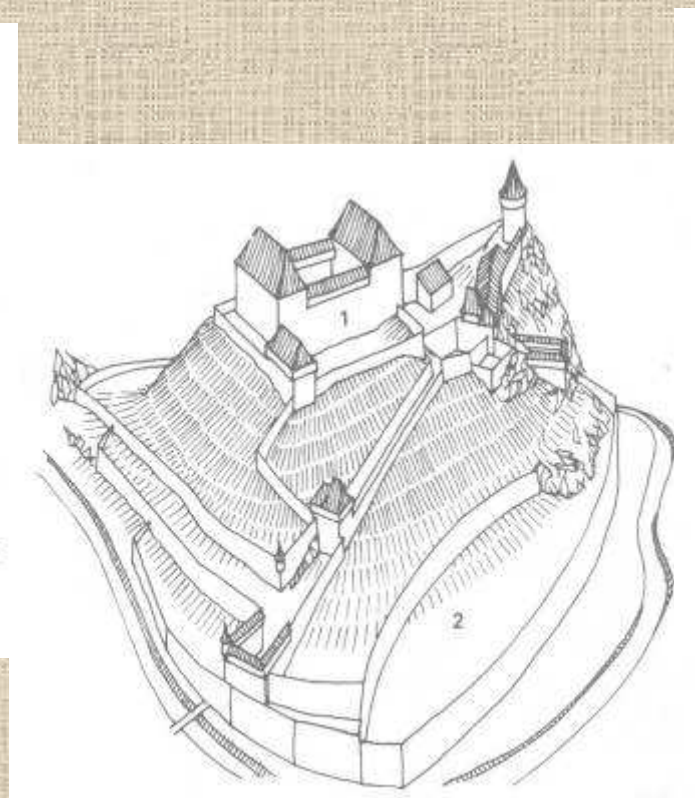
g) Hrady bezvěžové dispozice

Dvoupalácová dispozice

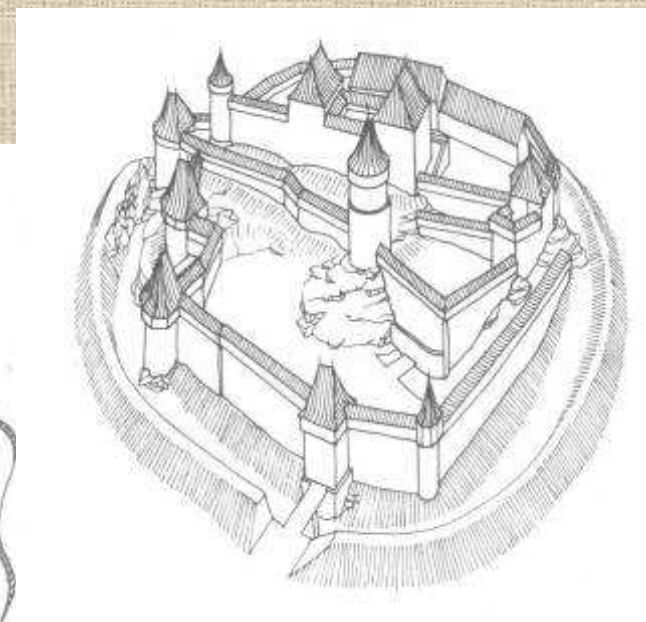
- charakteristický produkt vývoje 14. století
- dispozice je tvořena **dvěma hmotově rovnocennými paláci** situovanými na protilehlých stranách nevelkého nádvoří

Kožlí u Benešova

Maidštejn – Dívčí Kámen

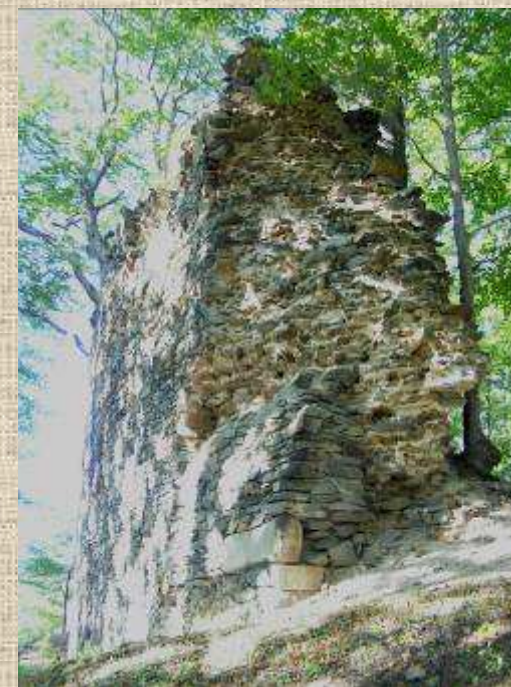
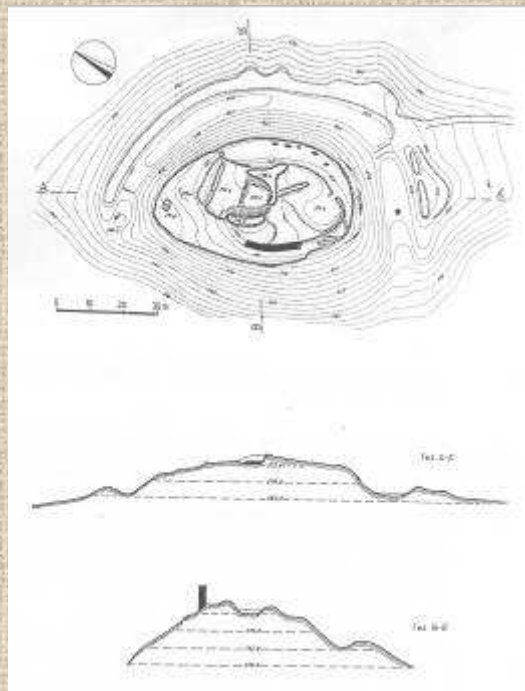

Helfenburk u Bavorova

Hrady s plášt'ovou zdí

- hlavním a jediným obraným prvkem této dispozice byla obvodová hradba, k níž byly zvnitřku přistaveny obytné stavby hradu
- vyskytují se zejména na Moravě, v Čechách výrazně méně (**Raimund**, **Kozlov u Jičína**)

Raimund – ojedinělý hrad, k němuž se zachovalo povolení krále na stavbu. Karel IV. roku 1342-3 napsal: „...*na jeho majetku* (Jana z Donína) *na hoře nazývané...vystavět jedno opevnění*“. Roku 1347 byl hrad dle písemných pramenů již dostavěný

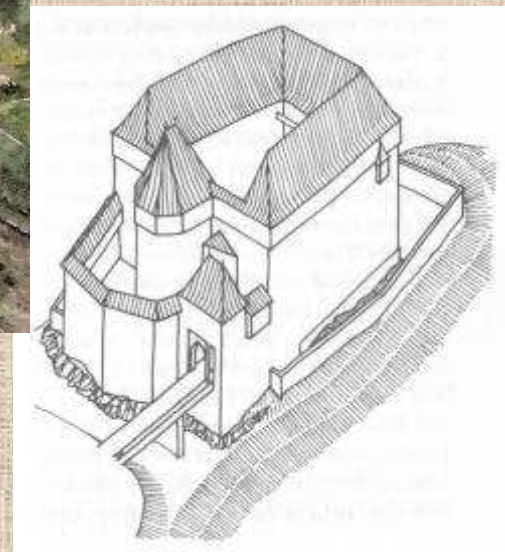

6) Hrady doby předhusitské (1378-1419)

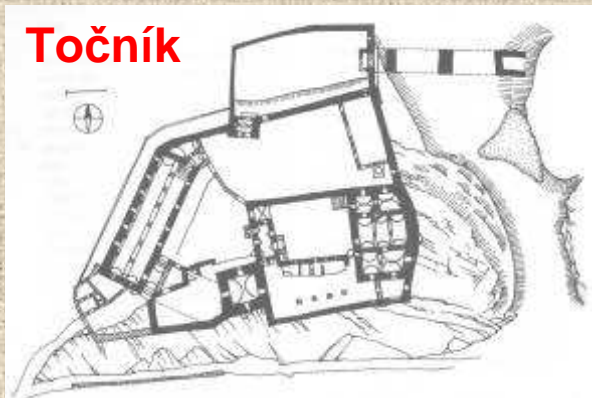
- **Rysy doby** – kulminoval předchozí vývoj – důraz na zvyšování pohodlí a reprezentativnost, vojenská složka až sekundární („období klidu“)

- **Král Václav IV. (1378-1419)** vytvořil svou dvorskou stavební huť
- přestavba např. **Pražského hradu**, **Vlašského dvora**, **Křivoklátu**
- novostavby – **Točník**, **Nový hrad u Kunratic**, **Krakovec** ad.

Točník

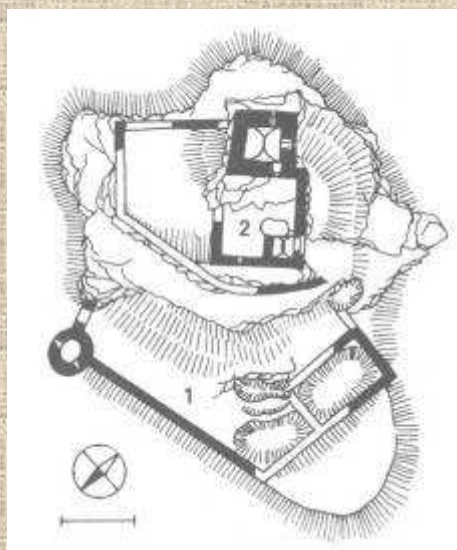

Krakovec

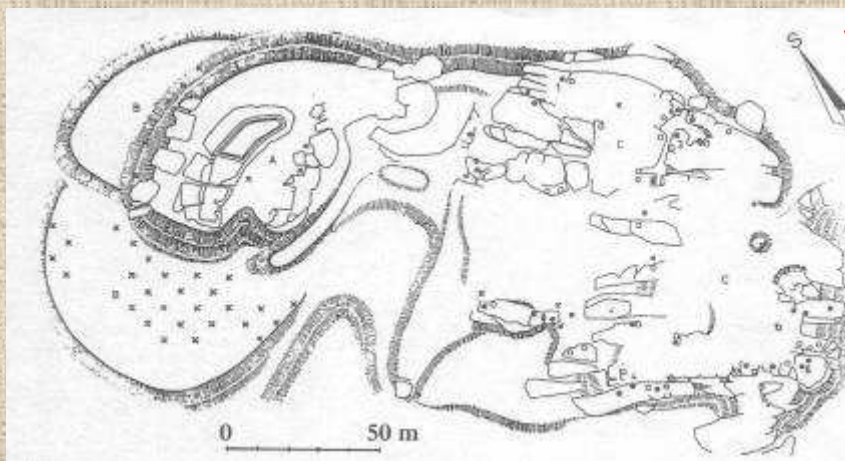
– na hranici hradu a zámku

7) Hrady doby husitské a poděbradské (1419-1471)

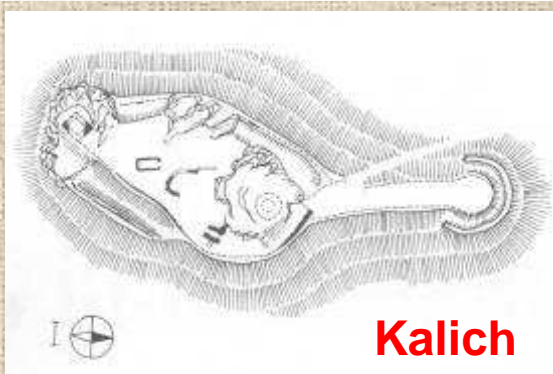
- **Rysy doby** – velmi neklidné období plné konfliktů
 - **rozvoj palných zbraní** – smrtelné nebezpečí pro hrady předchozí doby lucemburské
 - hrady stavěli zejména husitští hejtmani na osamělých kopcích (**Kalich u Třebušína, Starý Berštejn, Panna, Nevděk** ad.)
 - budována zimoviště pro vojska (**Valečov**)

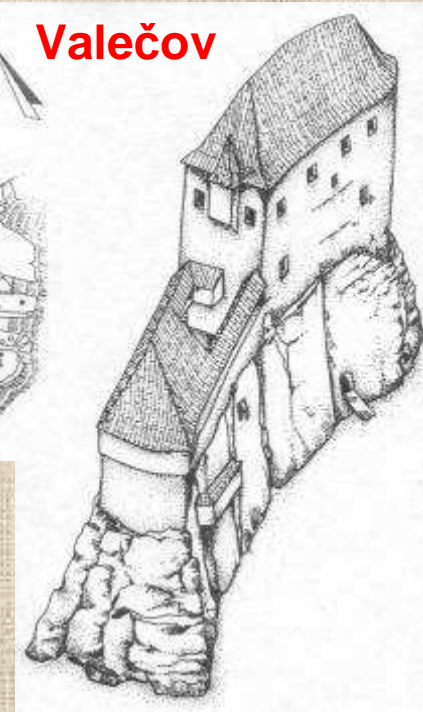
Starý Berštejn

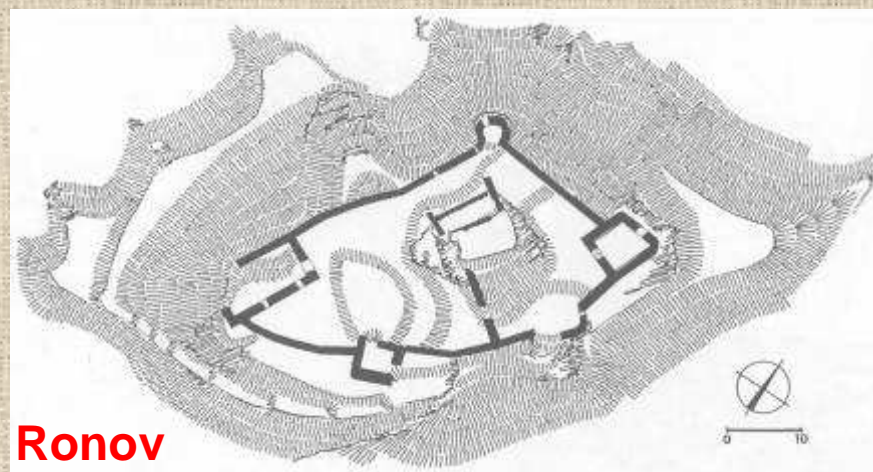
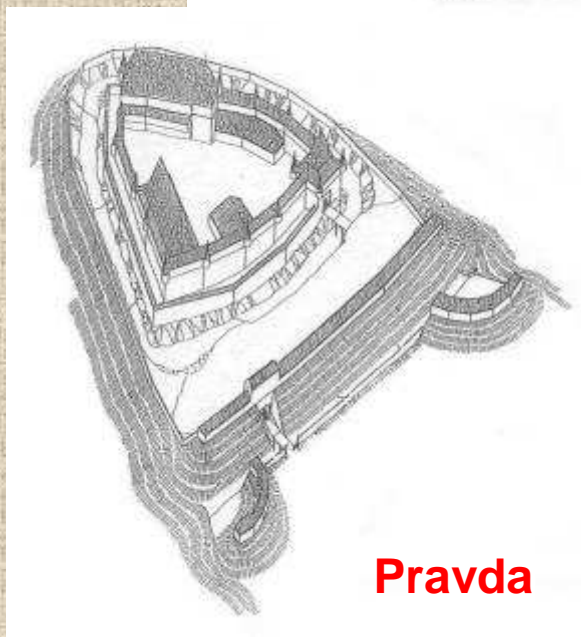
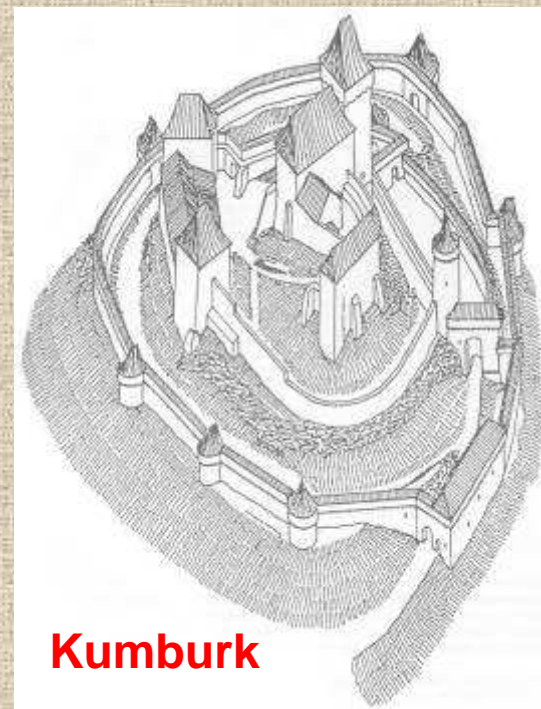
Valečov

Kalich

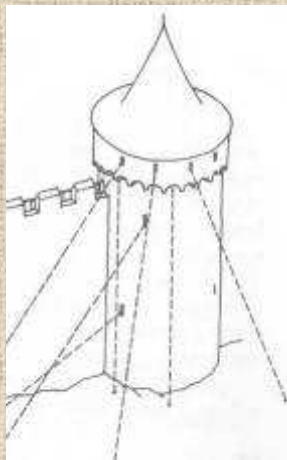

- Reakcí na rozvoj palných zbraní byla snaha nově opevnit hrady tak, aby opevnění umožňovalo aktivní obranu
- Nové fortifikační prvky – **bašty**, **zemní valy** apod.

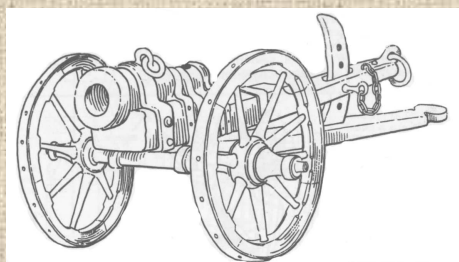
8) Hrady doby jagellonské (1471-1526)

• Rysy doby – poučení z dob poděbradských válek:

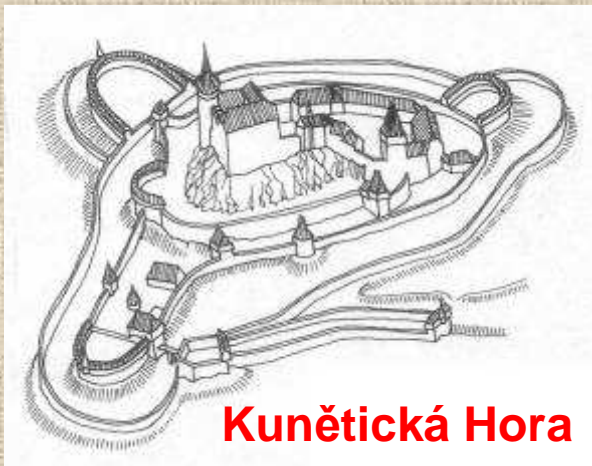
- hradní zdi byly příliš slabé, aby mohly odolat soustředěné palbě
- parkánové hradby, nesoucí největší nápor, byly příliš slabé
- zvyšující se dostřel dělostřelectva deklasoval většinu starých hradů obklopených výšinami
- flankovací systém musí být uplatněn kolem celého opevnění, jinak je neúčinný
- konstrukční změny bašt – vzhledem ke zpětnému rázu děl při střelbě se nejvíce osvědčily bašty okrouhlé

• Reakce na poznatky – odsunutí palebného postavení co nejdále od hradu

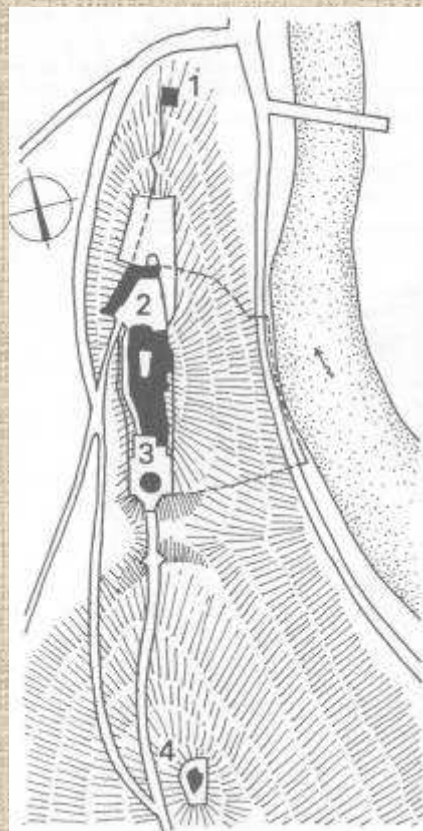

- stavba předsunutých bašt a opevnění
- zesílení zdí, budování štítových zdí
- rozvoj zemních fortifikací – lépe odolávají soustředěné palbě
- nové typy bašt (rondel, bollwerk)

Obrovská finanční zátěž stavitelů – **krachy a úpadky šlechtických rodů**

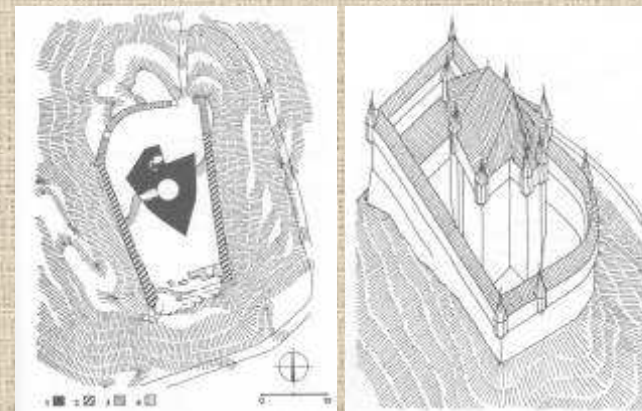
Kunětická Hora

Český Šternberk

Pardubice

Rabí

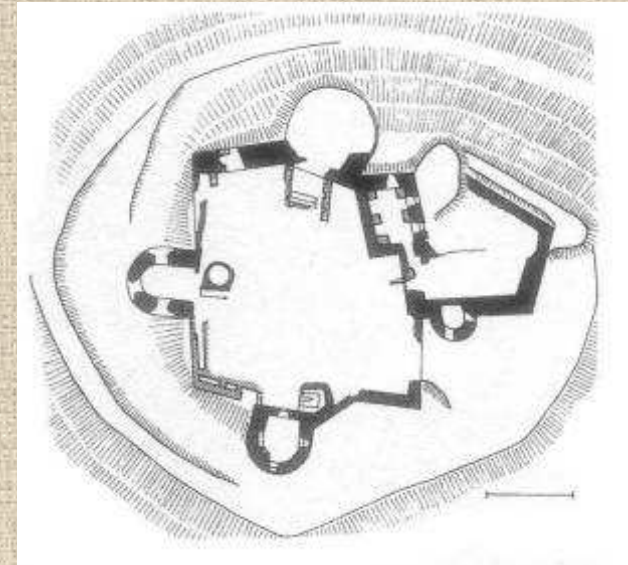
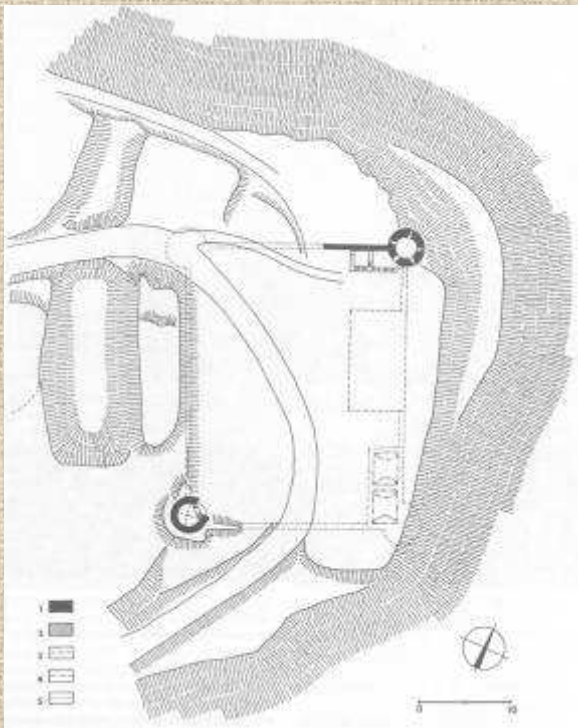
Švihov

Křivoklát

- **Jedna z mála novovstaveb** – **hrad Hartenštejn** – stojí na pomezí hradu s pevností, nejdokonalejší fortifikace pozdní gotiky
 - Založen ve 2. polovině 15. století jako vojenský opěrný bod, nikoli sídlo
 - Vybaven dělostřeleckými bateriovými věžemi
-
- **Nejmladší hrad** – **Freudenstein u Jáchymova**
 - postaven v letech 1516-1517 rodem Šliků
 - měl především chránit stříbrné doly

10) Konec hradů

Od počátku 16. století hrady ztrácí své původní funkce a jsou razantně přestavovány na zámky, častěji však úplně **opouštěny**

Hrady jsou nahrazeny

ZÁMKEM

PEVNOSTÍ

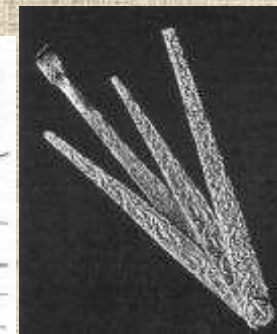
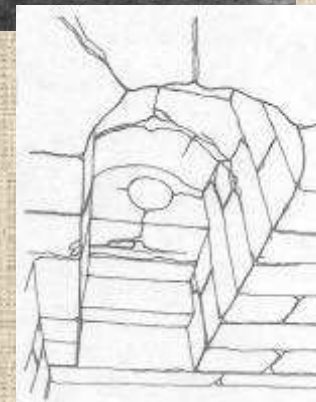
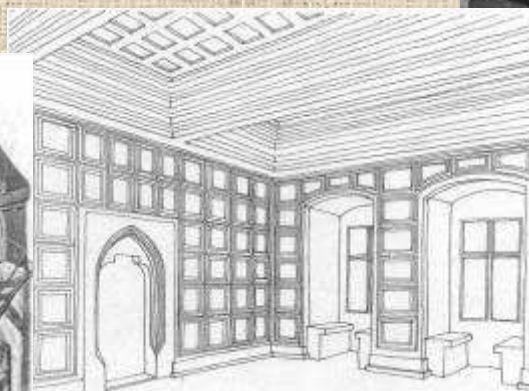
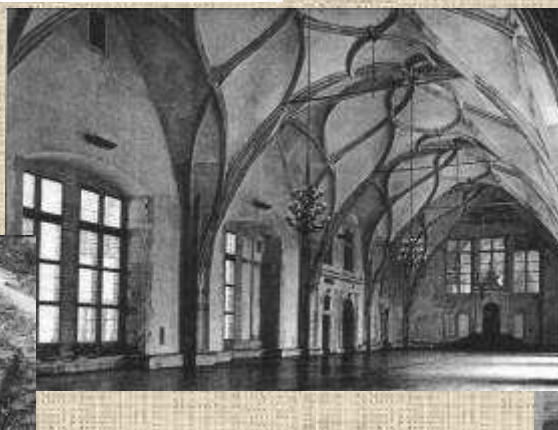
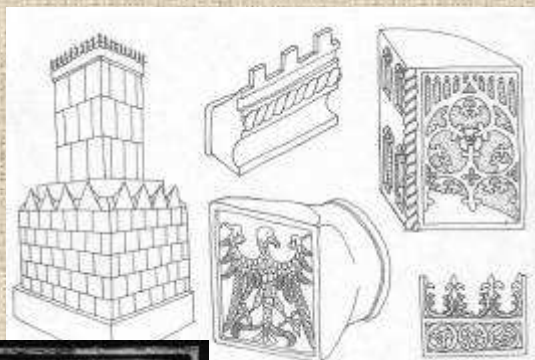
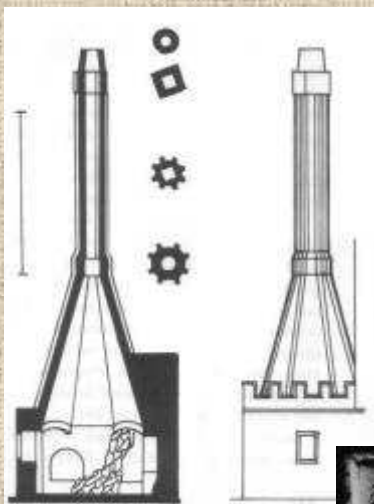

Sychrov

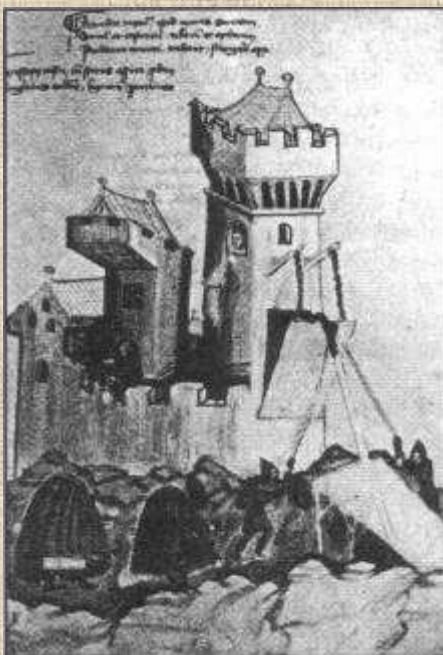

Josefov

Život na hradě

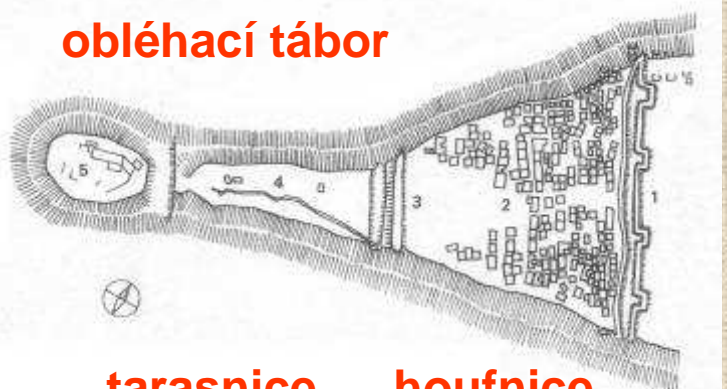

Život na hradě během války

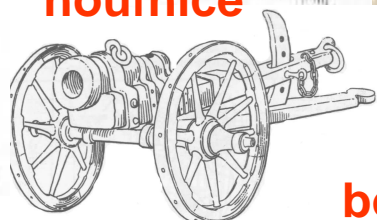
mušketa

obléhačtí tábor

tarasnice

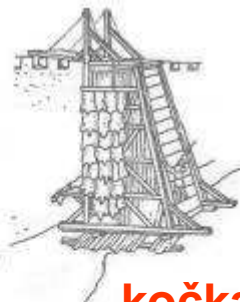
houfnice

bombarda

prak

kočka

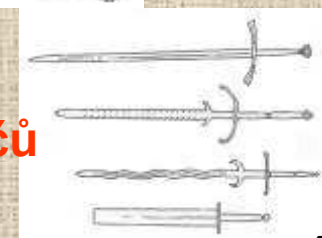
kuše

hákovnice

druhy mečů

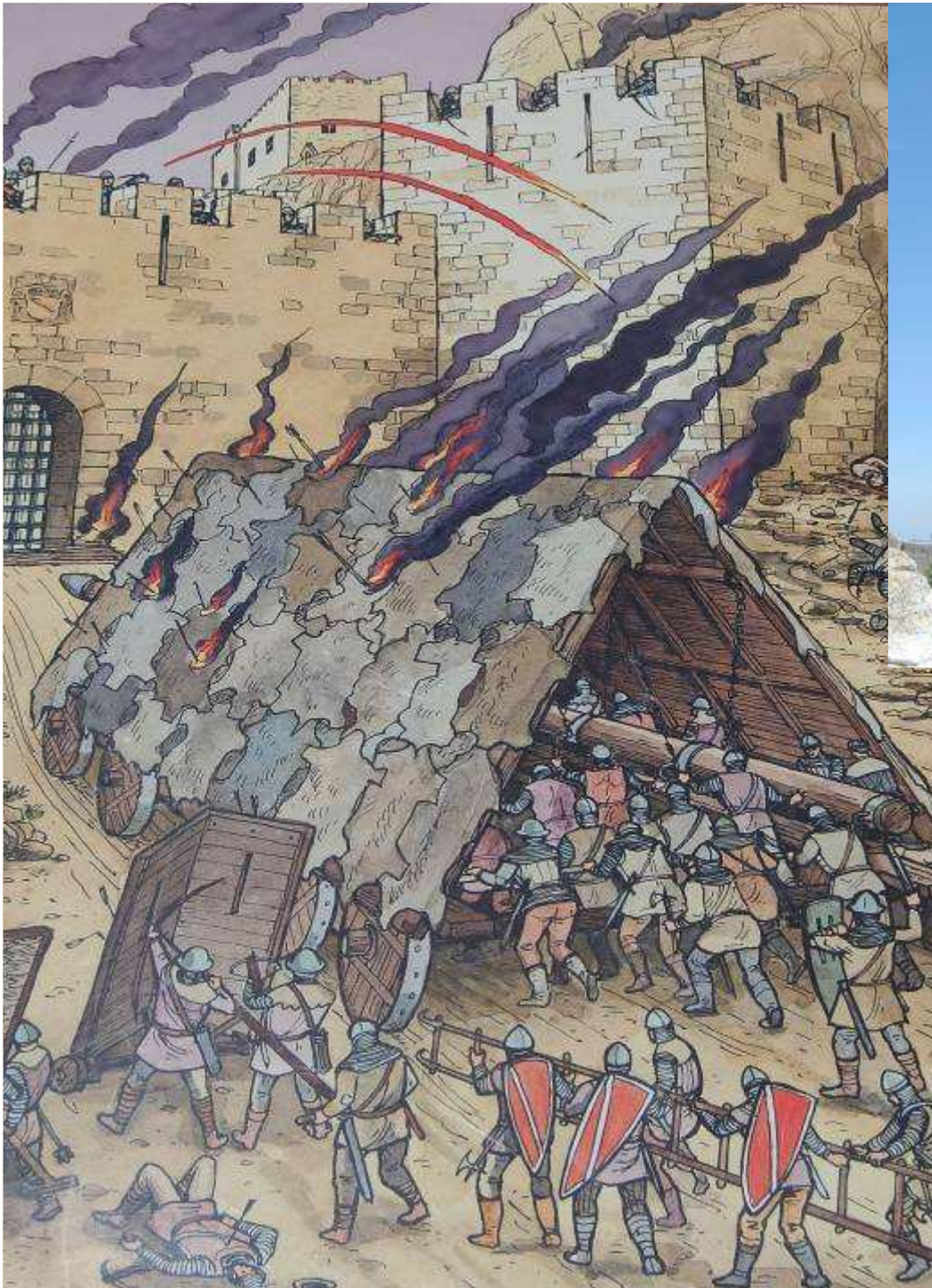

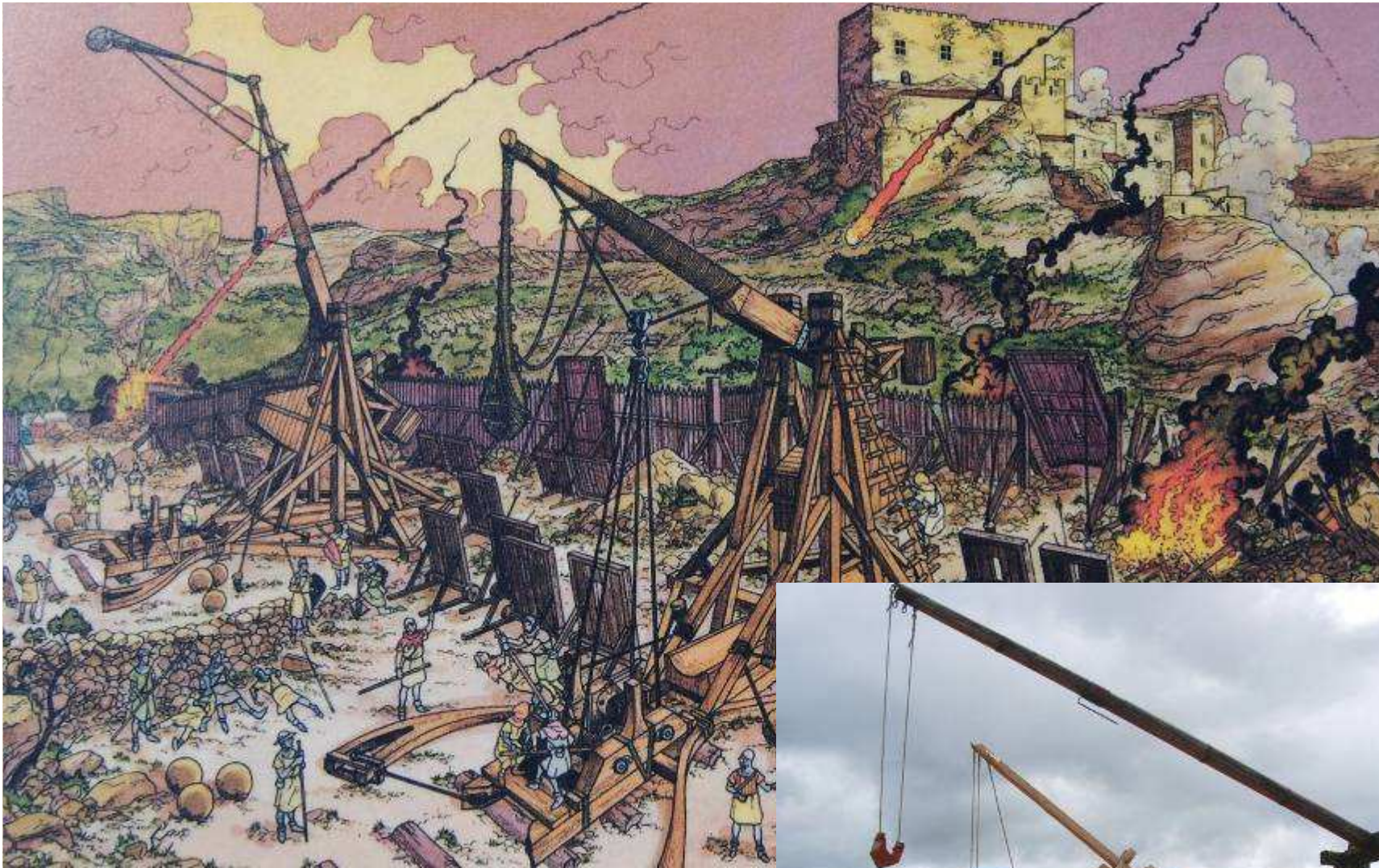

Katapult

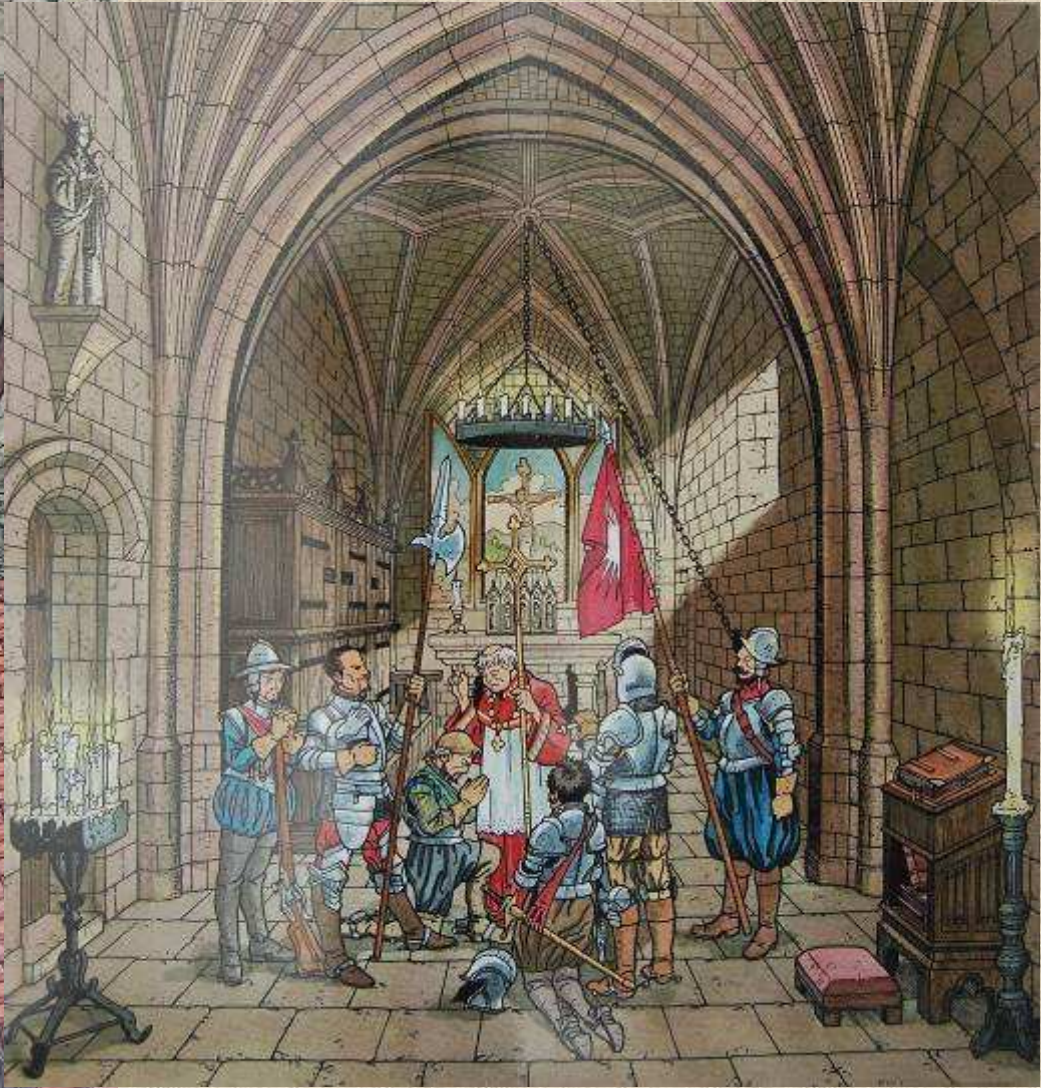
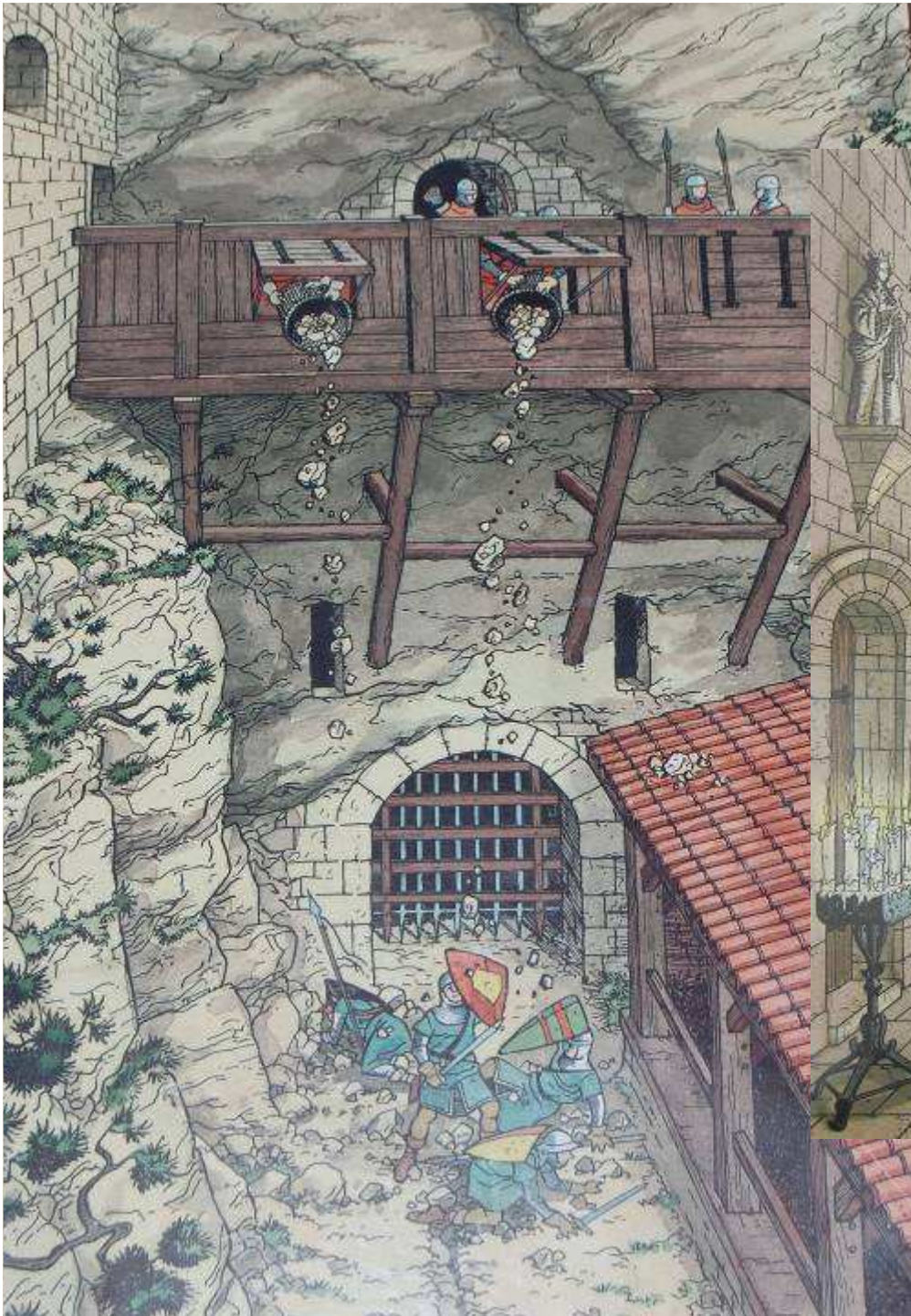

Beranidlo

Trebuchet, prak

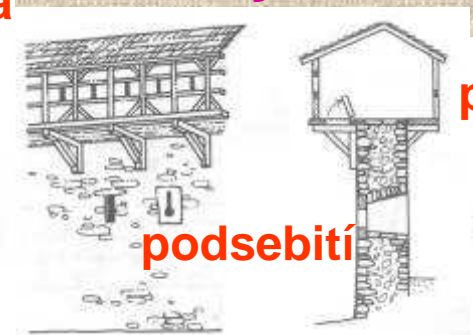

Prvky hradní obrany

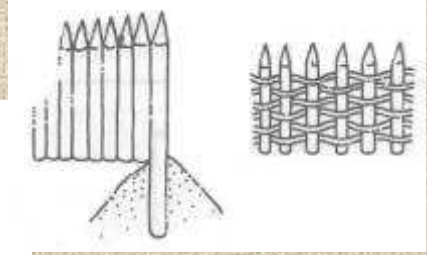

aktivní obrana

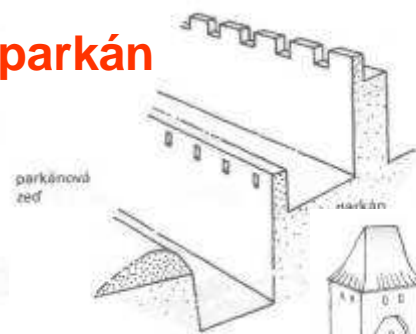

podsebití

parkán

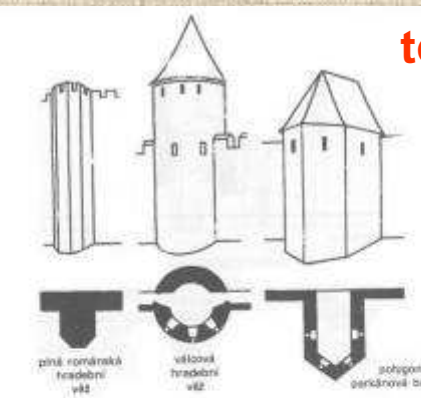
palisáda

parkánová zeď

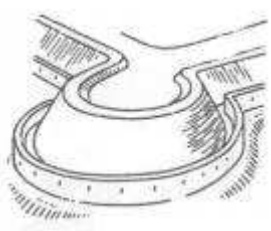
brankové věže

torion

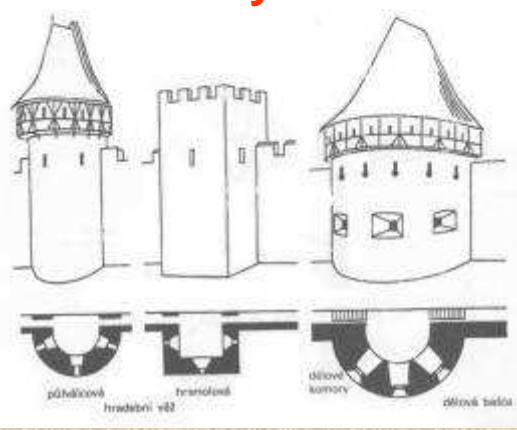
torion

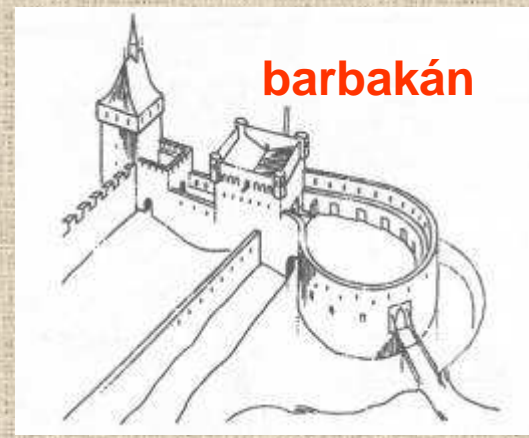
rondel

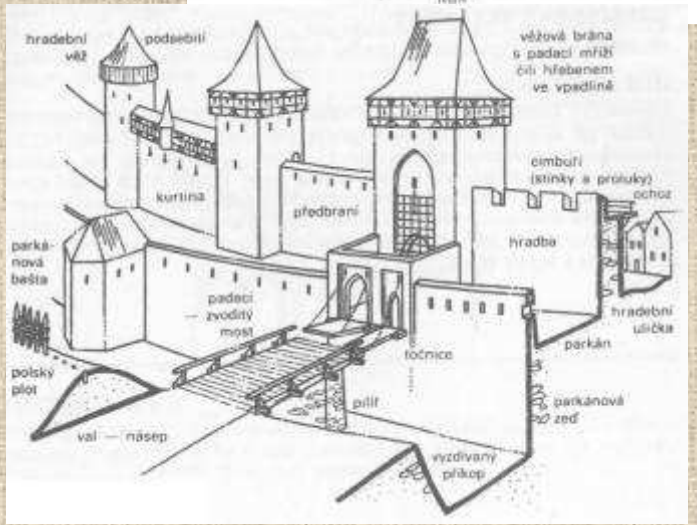
druhy bašt

půlhvězdicová hradební věž, hranolová hradební věž, oblé komory, oblé věže

barbakán

řez gotickým opevněním

Konrád Kyeser

„bavorský Leonardo da Vinci“

Bellifortis

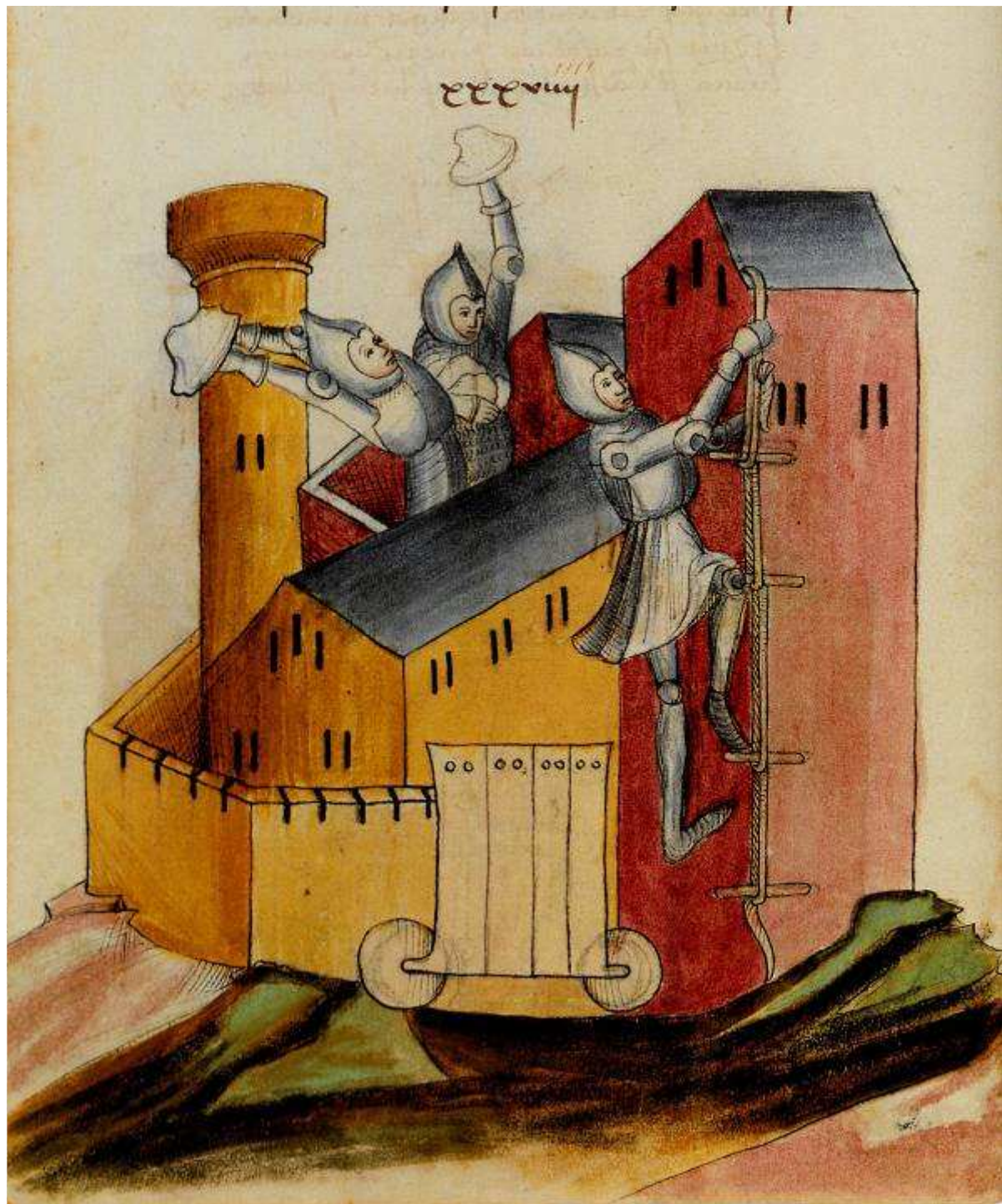
- Němec, vojenský teoretik, do r. **1405** ve službách krále **Václava IV.**
- příručka vojenského umění, kterou dokončil na hradě **Žebráku**
- originál dnes uložen v universitní knihovně v **Göttingen** (SRN)

Pona garrula in h[abitu] g[ra]u[is] p[er] pane
vel castro per oris inq[ui]s in d[omi]n[u]m p[ro]p[ri]at
indomptata et imp[er]ias latens? clamore
suo p[ro]dit. adeo. ne in felici app[ar]ito renocam?

Amp[er]igens engilans est et adlatrones p[ro]p[ri]at
acutiss[im]e h[ab]it[us] qui qu[od]q[ue] civitate regalem
saluam h[ab]et quosda[m] subterna p[ro]p[ri]at
tus in p[ro]p[ri]atiles
suis arte rom[an]e
asine am[er]icam.

psi a husy
na stráži...

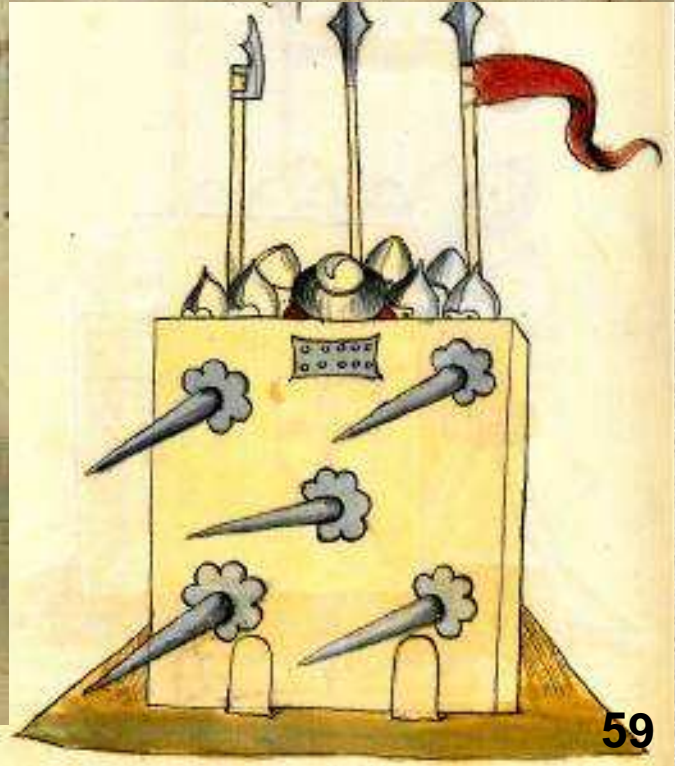
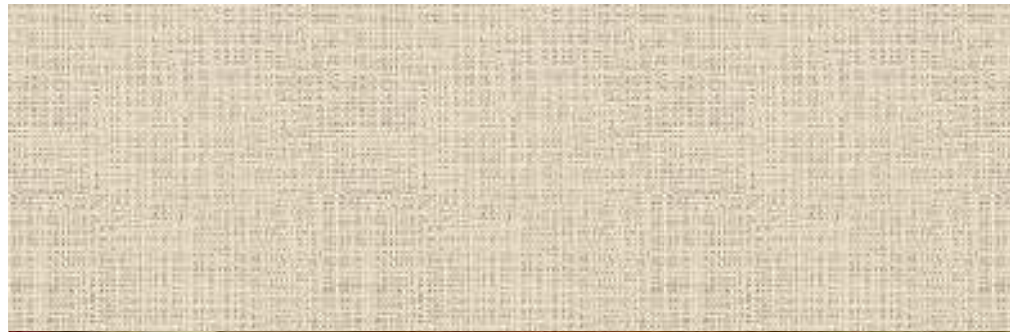

**Slézání hradeb,
signál útočníkům...**

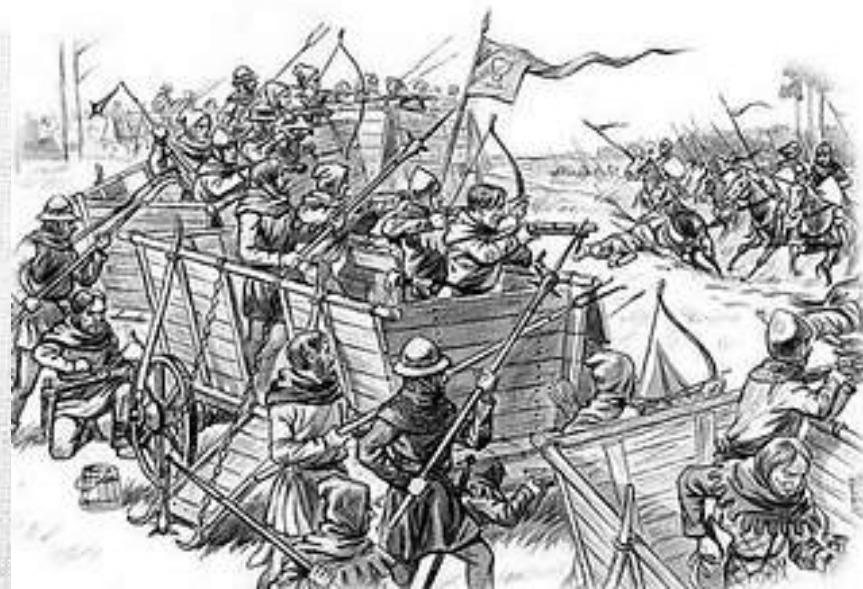
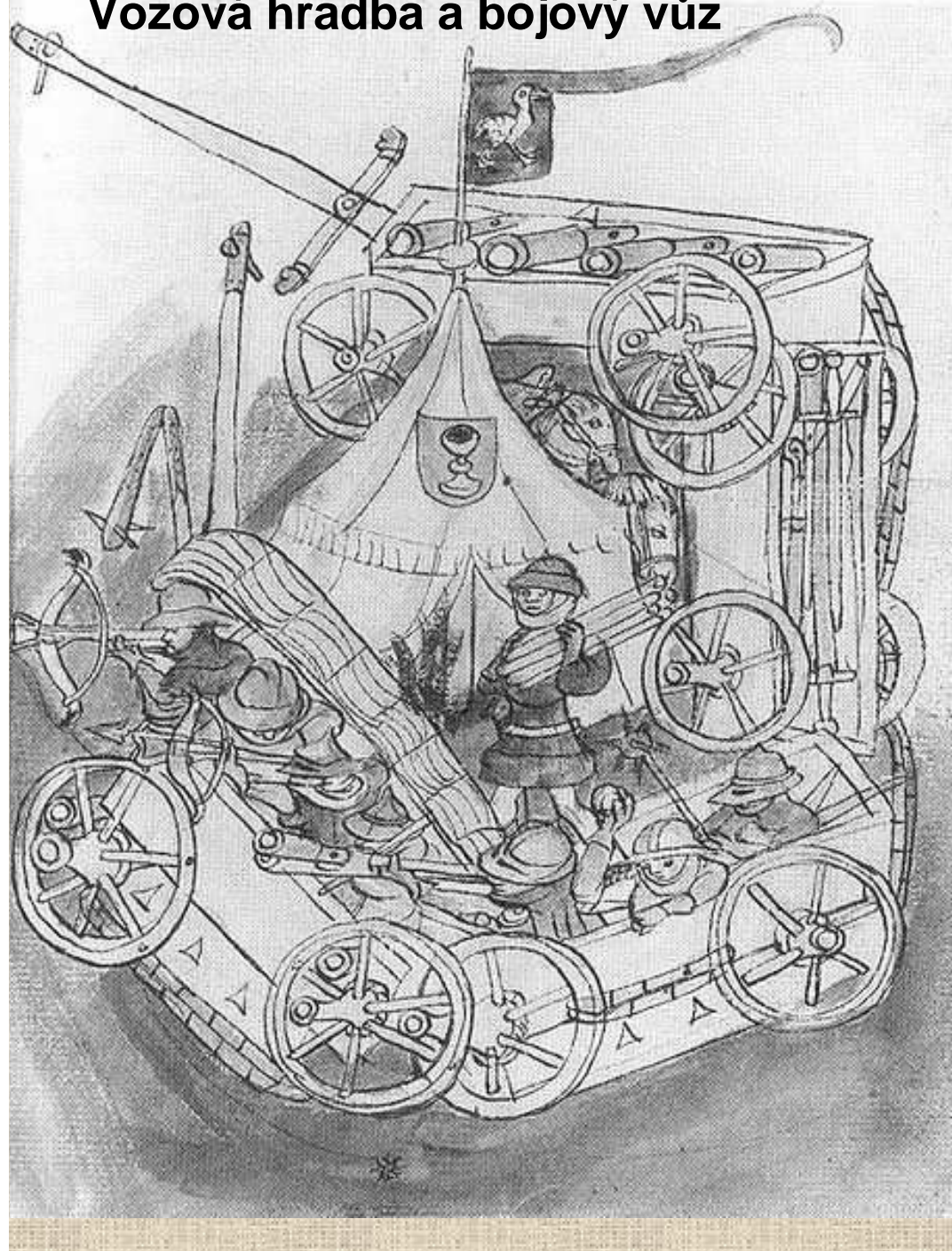

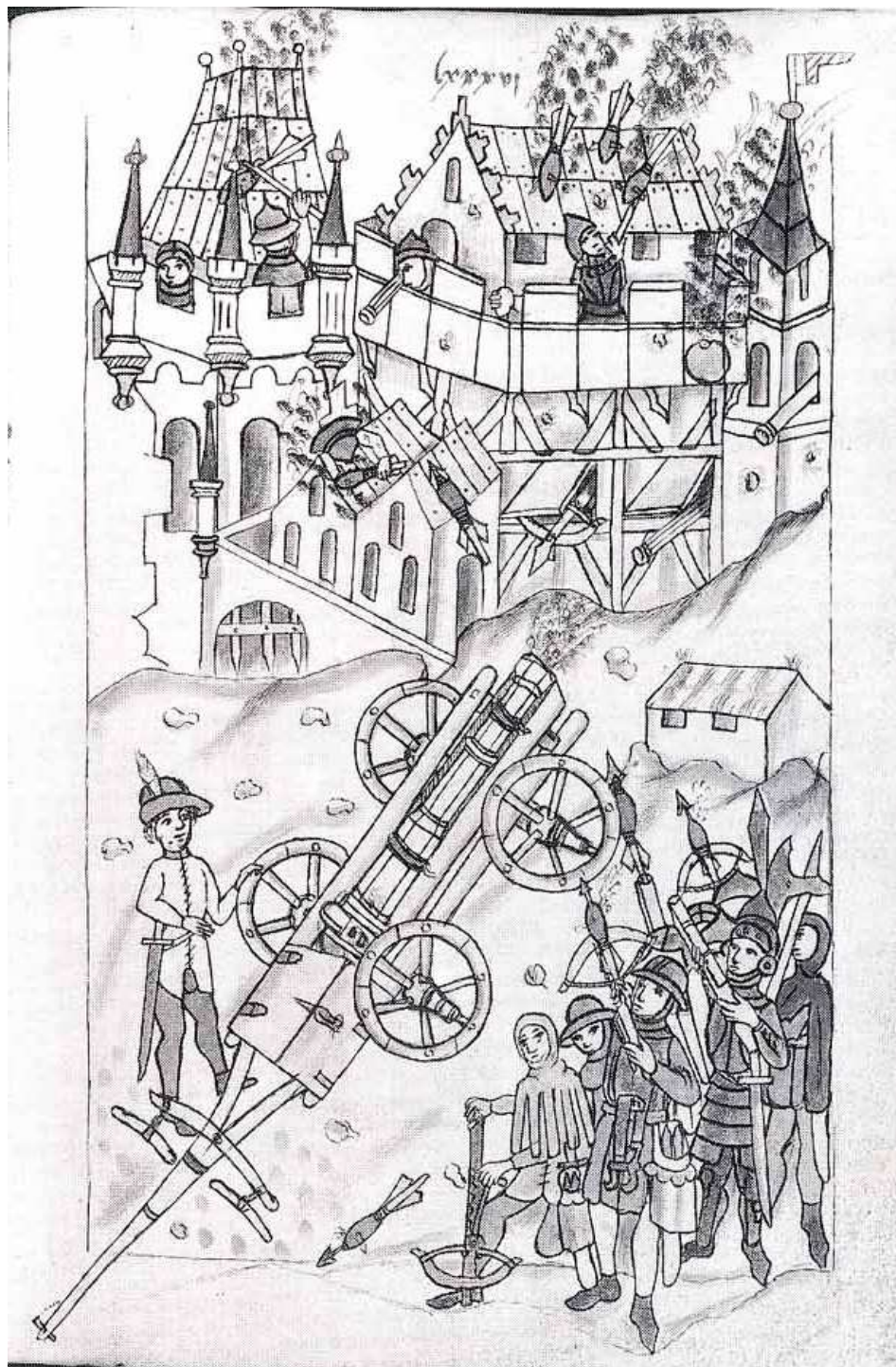
**přibližovací zákop,
tzv. sapa**

Vozová hradba a bojový vůz

Útok střelnou zbraní a zápalnými šípy z kuší, kol. r. 1440

Stavba hradů

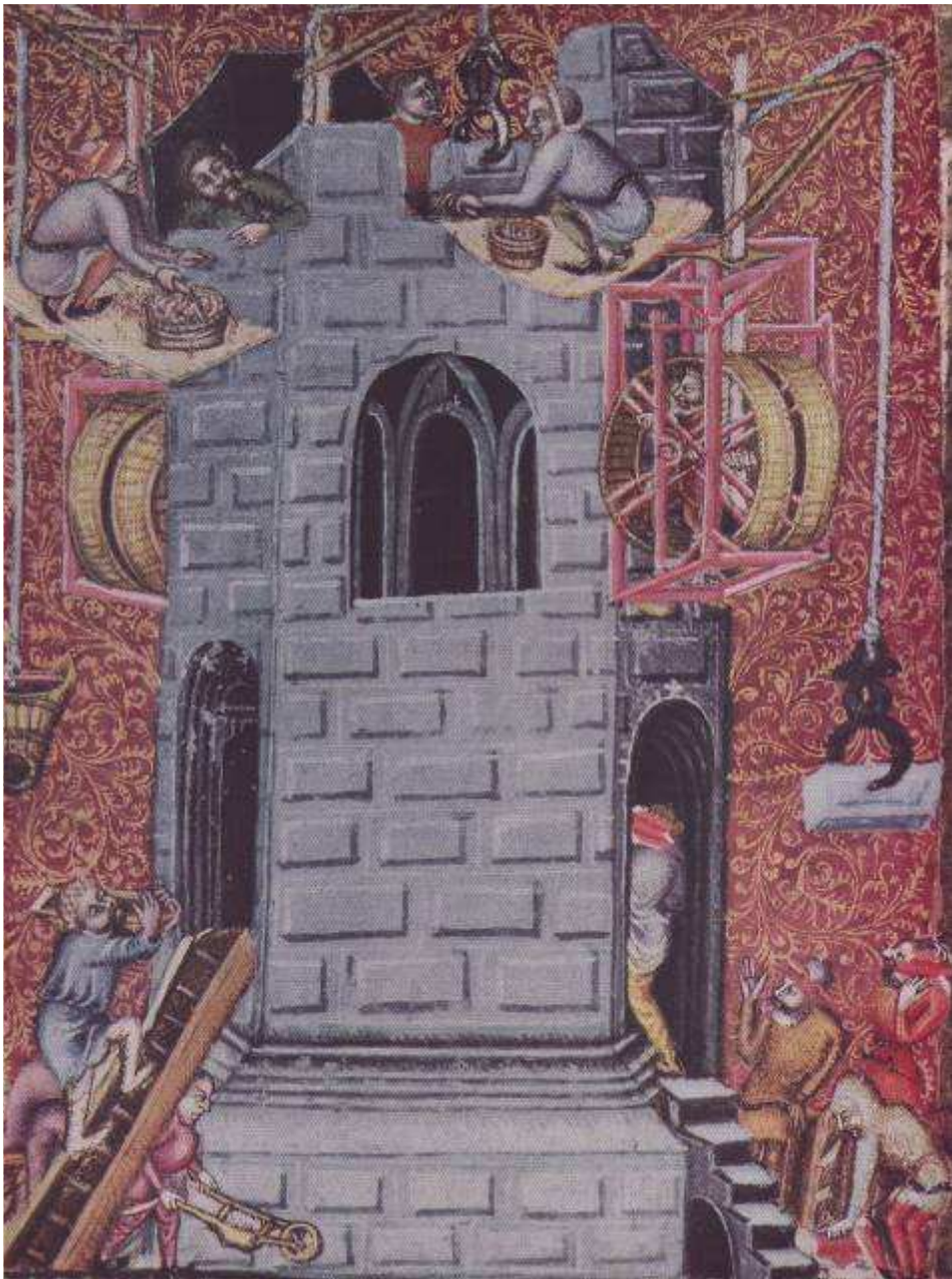
Velislavova bible, 1325-1349

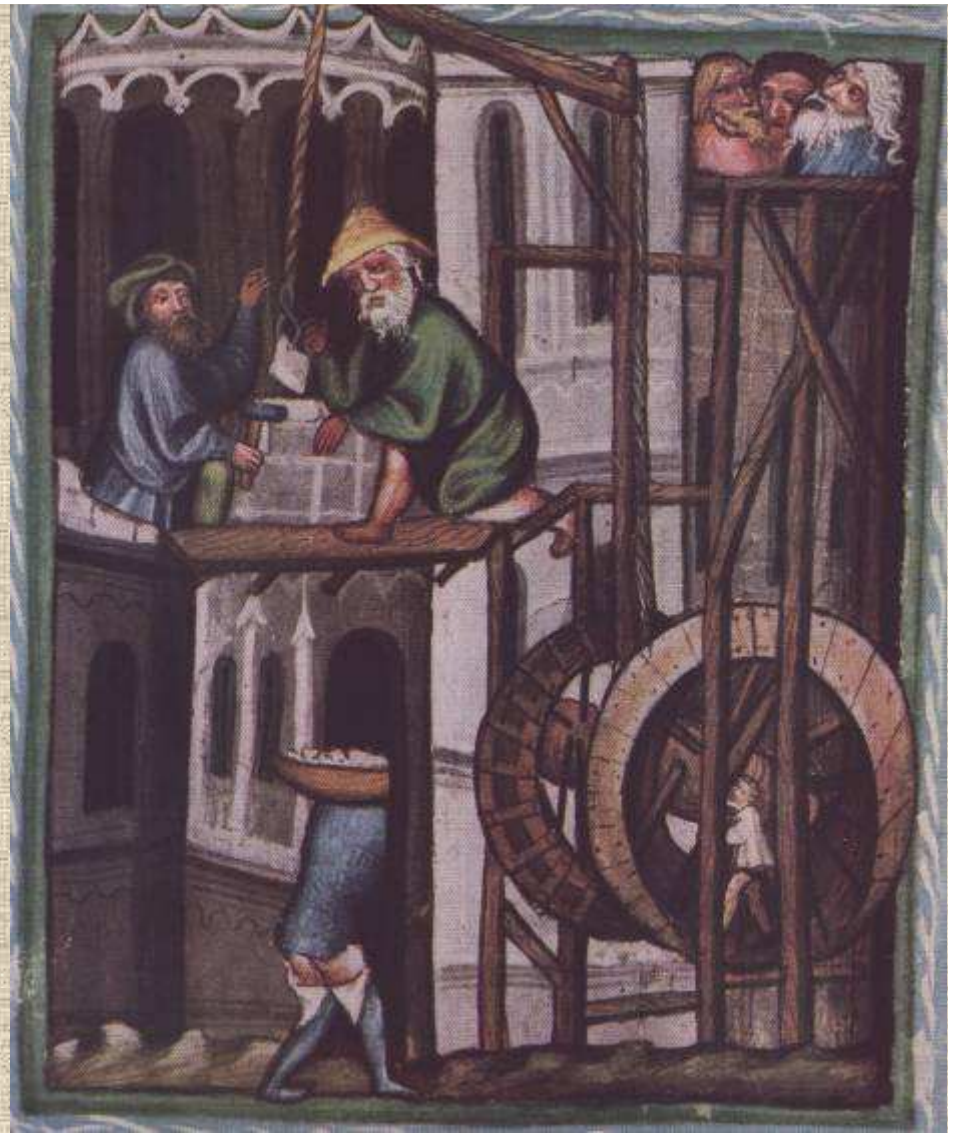
tesaři na stavbě, Bible Václava IV., 1389-1400

stavební práce, miniatura ze sborníku náboženských traktátů z Českého Krumlova, 1. čtvrtina 15. století

stavba, Bible Václava IV., 1389-1400

**stavební práce, miniatura
v tzv. Litoměřické bibli z r. 1411**

pokrývači, Bible, kol. r. 1432

**stavba, Bible Václava IV.,
1389-1400**

Děkuji Vám za pozornost

martin.nechvile@kraj-lbc.cz